

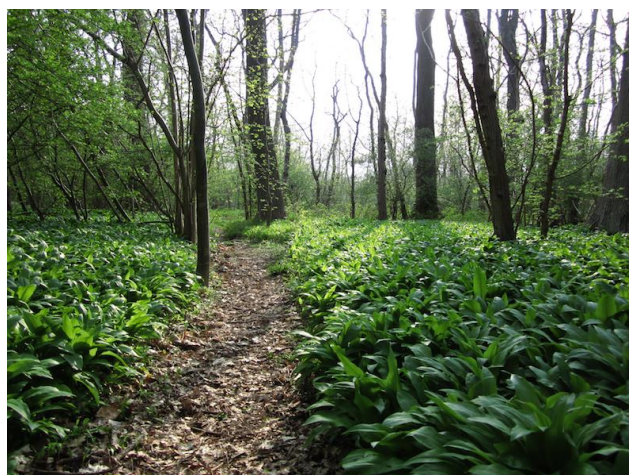

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Stadsodling från betraktarens blick Gestaltningssidéer utifrån miljöpsykologiska perspektiv

Urban agriculture with the eyes of the beholder
Designing ideas in a perspective of environmental
psychology

Maria Kaneberg

Kandidatarbete 15 hp

Trädgårdsingenjörsprogrammet: design
Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU
Alnarp 2013

Titel: Stadsodling från betraktarens blick – Gestaltningssidéer utifrån miljöpsykologiska perspektiv.

Titel: Urban agriculture with the eyes of the beholder - Designing ideas in a perspective of environmental psychology.

Författare: Maria Kaneberg

Handledare: Petra Thorpert, SLU, Institutionen för Landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Examinator: Marie Larsson, SLU, Institutionen för Landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: G2E

Kurstitel: Kandidatarbete i trädgårdsdesign

Kurskod: EX0652

Program/utbildning: Trädgårdsingenjörsprogrammet: design

Examen: Kandidatexamen i Landskapsplanering, Trädgårdsingenjör: design

Ämne: Landskapsplanering

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsmånad och -år: juni 2013

Omslagsbild: Stig i Alnarpsparken, SLU Alnarp, Foto: Maria Kaneberg, 2013-05-08

Serienamn: Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: Stadsodling, miljöpsykologi, gestaltning, designförslag, konceptskisser, Upplands Väsby, urban farming, environmental psychology

SLU: Sveriges Lantbruksuniversitet
Fakulteten för landskapsplanering, trädgård och
jordbruksvetenskap
Institutionen för Landskapsarkitektur, planering och förvaltning.

Sammandrag

Stadsodling är ett vagt men alltmer aktuellt begrepp i dagens växande städer. Det anses ofta ha ett socialt och ekologiskt värde för de som odlar. Den här uppsatsen syftar till att ta reda på om stadsodlingen, genom sin utformning, även kan tillfredsställa de stadsinvånare som inte odlar eller äter av det odlade. Genom en litteraturstudie presenteras, undersöks och jämförs flera teoretikers och forskares idéer om vad offentliga rum som parker och torg bör innehålla för att människor ska vistas, må bra och mötas på platsen. Målet är att skapa ett underlag för vidare studier i parkers och offentliga ytors miljöpsykologiska värden som i sin tur kan inge ett mervärde av kommande stadsodlingsprojekt. Utifrån litteraturstudien kombineras miljöpsykologiska teorier med stadsodling i 11 konceptuella förslag. Förslagen är tänkta att fungera som stöd vid skapandet av ett nytt område i centrala Upplands Väsby, runtom kvarteret Fyrklövern, men även i ett större, generellt perspektiv. Resultatet visar att det finns många olika idéer att ta hänsyn till i utformandet av stadsodling i parkmiljö. Slutsatsen är att parkmiljöer, inklusive stadsodlingsprojekt bör innehålla många olika funktioner och komponenter för att få så många som möjligt att samlas. Olika typer av rumslighet som erbjuder både skydd, engagemang och utsikt är viktigt.

Abstract

Urban farming is a vague but increasingly relevant concept in today's growing cities. It is often considered to have a social and ecological value for the farmers. This essay aims to find out if urban farming, by design, also can satisfy the city dwellers who do not grow or eat from the cultivated crops. Through literature studies several theorists and scientists' ideas about what public spaces, such as parks and plazas should provide for people to stay, feel good and meet, is presented, examined and compared. The target is to create a foundation for further studies in parks and public environmental surfaces psychological values, which in turn can increase value of future urban farming projects. Based on the literature studies environmental psychological theories is combined with urban farming in 11 conceptual ideas. The ideas are intended to serve as a support in the creation of a new area in the center of Upplands Väsby, around the block Fyrklövern, but also in a larger, general perspective. The results show that there are many different ideas to consider in the design of urban farming in the park. The conclusion is that park environments, including urban farming projects, should include many different functions and components in order to get as many people as possible to gather. Different types of spatiality that offers both protection, involvement and views are important.

Förord

Detta självständiga arbete är ett resultat av kursen EX0652 - Kandidatexamensarbete i Landskapsplanering vid Trädgårdsingenjörsprogrammet, SLU Alnarp. Målet med detta arbete är att skapa en fördjupad medvetenhet om stadsodlingens möjligheter utifrån andra synvinklar än närproducerat och gemenskap hos odlarna. Genom kunskaper om medveten formgivning är förhoppningen att kunna skapa ett mervärde till stadsodling, även för de besökare som inte odlar. Jag vill tacka handledare Petra Thorpert för givande diskussioner och konstruktiv vägledning. Jag vill även tacka Upplands Väsby kommun och Väsby Labs som låtit mig ta del av deras stadsbyggnadsplaner och framtida projekt. Jag vill rikta extra stort tack till Stadsträdgårdsmästare Nils Odén som på ett engagerande sätt infriat mycket inspiration och varit ett betydande stöd i arbetsprocessen.

Maria Kaneberg
Malmö, 2013-05-28

Innehållsförteckning

Sammandrag	
Abstract	
Förord	
Innehållsförteckning	
1. Inledning	1
1.1 Generell stadsutveckling	1
1.2 Vad är stadsodling?	2
1.2.1 Stadsodlingens funktion i Sverige	2
1.2.2 Kolonistugan – en form av stadsodling	3
1.3 Upplands Väsby	4
1.3.1 Kommunens vision	4
1.3.2 Väsby Labs	6
1.4 Kort genomgång av Inledningen	8
1.5 Syfte/mål	9
1.5.1 Frågeställning:	9
1.6 Avgränsning	9
1.7 Metod och material	9
2. Miljöpsykologiska teorier och varför de är viktiga	10
2.1 Biologiskt betingade teorier	10
2.2 Kulturellt betingade teorier	12
3. Platser som aktiverar	13
3.1 Mötesplatser och rörelse	14
3.2 Gröna offentliga miljöer	14
4. Hur offentliga miljöers utformning och innehåll påverkar möten	17
4.1 Våra sinnen	17
4.2 Kontakt eller isolation	18
4.3 Att samla eller sprida	18
4.4 Att integrera eller segregera	18
4.5 Att bjuda in eller stöta bort	18
4.6 Fysiska och psykiska behov	18

4.7 Mötesplatser	19
4.8 Promenadstråket och tiden	19
4.9 Att stå	19
4.10 Att sitta	20
4.11 Se och prata	20
4.12 Övergångar	21
4.13 Bra element i gröna miljöer	21
4.14 Sammanfattning av litteraturstudie	22
5. Resultat	23
Konceptskiss 1 – Kultur/social/rofylld	24
Konceptskiss 2 – Kultur/social	25
Konceptskiss 3 – Kultur/social	26
Konceptskiss 4 – Kultur/social	27
Konceptskiss 5 – Kultur/social	28
Konceptskiss 6 – Skydd/utsikt	29
Konceptskiss 7 – Skydd/utsikt	30
Konceptskiss 8 och 9 - Skydd/utsikt	31
Konceptskiss 10 – Rofylld/rymd	32
Konceptskiss 11 – Natur/artrik	33
Allmänna riktlinjer vid utformningen	34
6. Diskussion	34
6.1 Går det att kombinera stadsodlingens kvaliteter med parkens och samtidigt få människor att mötas?	34
6.2 Ger gestaltningen ett mervärde av stadsodling för brukare som inte odlar eller äter av det odlade?	35
6.3 Slutsatser från diskussionen	35
6.4 Hur har den valda metoden påverkat resultatet?	36
6.5 Hur har materialet påverkat resultatet och eventuella felkällor?	36
7. Källförteckning	37

---

1. Inledning

Att stadsodling är ett ytterst aktuellt ämne känner nog många av idag. Vi måste lösa stora frågor som växande städer och ökad miljöpåverkan. Väsby Labs i Upplands Väsby är ett projekt som har som mål att bryta invanda stadsbyggnadsstrukturer och som tänker skapa ett nytt modernt område med långsiktig hållbarhet i fokus. Att se till individens behov och skapa folkligt engagemang är nyckelord. Odling tillsammans kan vara/är ofta en föreslagen komponent i utvecklingen av Väsby Labs.

Att odling har positiva effekter verkar många vara rungande överens om. Det får folk att mötas, bli engagerade och vi i staden får närproducerad mat. Men är stadsodling värdefull ur fler aspekter? Kan stadsodlingen ge ett mervärde för alla de som inte odlar eller äter av grönsakerna? Genom att redan i skapandet veta stadsodlingens möjligheter/effekter utifrån andra aspekter än just närodlat mat och engagemang hos odlarna kan ett mervärde bli till. Kanske kan utformningen/gestaltningen göra så att stadsodlingen blir en plats för alla ur en djupare miljöpsykologisk aspekt. Kanske skulle stadsodling kunna ha de effekter som idag offentliga platser som torg och park har.

1.1 Generell stadsutveckling

På ett globalt plan kan man se en utveckling där storstadsområden i rika länder får en alltmer ekonomisk, social och diskriminerande segregation som leder till stora ojämlika levnadsförhållanden mellan boende inom samma region. Hållbar utveckling och rättvisa är två grundstenar inom den svenska politiken för global utveckling.

Perspektivet är från fattiga människors situation, upplevda behov och förutsättningar. Europeiska kommissionens statistikorgan, Eurostate, har, 2005 lagt fram en rapport för hållbar utveckling i EU. Statistiken visar att vi blir allt äldre samtidigt som människor med ekonomisk utsatthet blir fler. Dessutom ökar utsläpp av växthusgaser, energiförbrukningen och användningen av naturresurser. Utvecklingen i EU anses ohållbar. Sveriges regerings ambitioner i arbetet mot hållbar utveckling är bland annat att bygga samhällen som främjar människors delaktighet och att skapa goda livsvillkor för alla.

Sverige och världen går mot en markant urbanisering till storstäderna. 86 procent av landets invånare bor i starkt urbant präglade områden. De flesta inflyttningarna sker till Stockholm, Göteborg och Malmö men även till universitetsorter som Uppsala och andra regionala centra.

Urbaniseringen kan leda till bättre välfärd och effektiva lösningar med bland annat kollektivtrafik, men det kan också ha negativa effekter på hälsa och miljö som trängsel, buller och anonymitet. Förtätning av våra städer på bekostnad av grönområden minskar rekreationsmöjligheter för boende. En utglesad bebyggelsestruktur leder till större närhet till naturen.

Ett hållbart samhällsbyggande främjar människors hälsa och välbefinnande.

Några av regeringens mål för att bygga samhället hållbart är att:

- skapa levande och trygga stadsmiljöer och stadskärnor, lättillgängliga för alla

- frambringa god boendemiljö där invånare känner delaktighet
- bryta social segregation i storstäderna

(Regeringens skrivelse, Skr 2005/06:126, s.10, s.20, s.24).

1.2 Vad är stadsodling?

Trend, livsstil eller nödvändighet. Att stadsodla har olika innebörd för olika människor och begreppet är vagt. Att stadsodla är inget nytt men idag tycks ordet ligga på många läppar. Landskapsarkitekten och lektorn Tim Delshammar et al. har i rapporten *Stadsodling – Reflektioner och perspektiv från SLU Alnarp* (Delshammar, T. et al. 2012:31) försökt att kartlägga stadsodling som fenomen och vad den har för funktion i Sverige idag.

I Sverige finns en lång tradition av att odla i städerna. Odlingen har haft olika syften och har tagit olika form men främst har enskild frilandsodlingen för egen produktion varit framträdande (Delshammar, T., et al. 2012:31, s. 7). Typ av odling, skala, ekonomi, den sociala organisationen, och platserna där odlingen utförs avgör vilken typ av stadsodling som genomförs. Även människors och medias uppfattningar om stadsodlingen avgör vad stadsodling går ut på. Stadsodling kan bedrivas med små resurser, på mindre ytor och med lokalbefolkningen som odlare. Frilandsodlingen, så kallad *lowtech*-odling är ett exempel. Frilandsodlingen är styrd under klimatet och producerar mat i liten skala. Men det finns även stadsodling som kräver mer resurser i form av ekonomi och teknologi, och som har ett mer kommersiellt syfte. Detta kallas *hightech*-odling och ett exempel på detta är stora växthus centralt placerade i staden. Här finns större möjligheter att producera mer mat per yta. Syftet med *hightech*-odlingen är att konkurrera med den konventionella produktionen utanför städerna. Delshammar delar in stadsodling i enskild respektive kollektiv

odling. Den enskilda odlingen bedrivs på odlingslotter av en privatperson eller en familj medan kollektiv odling bedrivs på institutioner som skola och äldreomsorg. Även *Community Gardens* som blivit stort i USA är ett exempel på detta. Det finns även en kombination av privat och kollektiv odling, så kallade halvfabrikat där man som privatperson får hyra en odlingsrad som odlats av en organisation. På detta sätt kan även ovana odlare lätt komma nära egenproducerad mat. När odlingen sker på villatomter bedrivs det på privat mark och behöver inte vara tillgänglig för alla. Om odlingen sker i parker, som diskuteras flitigt idag, har den offentliga markens tagits i anspråk och andra krav på att tillfredsställa allmänheten finns (Delshammar, T., et al. 2012:31, s. 3).

Stadsodling som anordnas på offentliga och halvoffentliga ytor, som parker och bostadsgårdar är sannolikt ännu mycket liten. Bostadsgårdar är ofta svåra att odla på av praktiska skäl, gården ska rymma många andra funktioner, som miljöhus, lek och cykelställ. (Delshammar, T., et al. 2012:31, s. 6). I denna uppsats diskuteras stadsodlingens möjligheter i Sverige, endast utifrån den mindre skalan, i det offentliga och halvoffentliga rummet, både enskilt och kollektivt utnyttjad.

1.2.1 Stadsodlingens funktion i Sverige

Vilken funktion har odlingen i Sverige? Kollektiv odling har större möjligheter att vara ett socialt projekt än enskild. Om odlingen bedrivs i parkmiljö finns möjligheten att den berikar fler än odlarna själva men det finns också en risk att den kommer i konflikt med andra intressen (Delshammar, T., et al. 2012:31, s. 3).

Stadsodlingen som ett sätt skapa matsäkerhet används ofta som argument. Världshälsoorganisationen delar in matsäkerhet i 4 aspekter: *tillgång, tillgänglighet, användning* och *stabilitet*. (World

Health Organization, 2013). Att stadsodling ur ett matsäkerhetsargument är aktuellt i Sverige kan diskuteras. Stadsodling som ett sätt att öka *tillgången* och *tillgängligheten* av mat syftar främst till utvecklingsländer där kritiska förhållanden ofta genererar brist på mat. I ett land som Sverige, där mataffärer finns i varenda stadskvarter, är problemet snarare överkonsumtion än behov av ökad produktion. Matsäkerhet från aspekten säker *användning* kan däremot spela en roll här. För att kunna använda mat på ett säkert sätt krävs kunskaper om hygien, näringsinnehåll och behov. Kunskaper, som verkar glömmas bort av många. Vi konsumerar mat som inte sällan strider mot våra behov. Att stadsodla i anslutning till undervisning är ett sätt att öka kunskaperna (Delshammar, T., et al. 2012:31, s. 6). Märit Jansson tar upp flera positiva aspekter med stadsodling i undervisningen. Bland annat för den sociala utvecklingen, för hälsan, för kontakten med grönska och natur och för bättre inläring. Den sista aspekten, *stabilitet* syftar till att säkra mattillgången oavsett yttre oförutsägbara kriser och årstidsväxlingar. En aspekt främst aktuell för länder med krig eller stora svältkatastrofer. I Sverige kan ändå aspekten ha betydelse då vår konsumtion påverkar andra delar av världen. Att producera vår egen mat skulle kunna minska importen utifrån och därmed öka stabiliteten i dessa länder. Den ohållbara konsumtionen som vi har tillämpat och tillämpar idag, kan i det långa loppet också påverka oss själva negativt (Delshammar, T., et al. 2012:31 s. 17).

Stadsodling praktiseras ofta i syfte att vara ett socialt projekt och bedrivs kollektivt på offentlig eller halvoffentlig mark. Viktigt att notera är att stadsodling snarare stärker banden inom gruppen som odlar än mellan grupper. De faktiska resultaten överensstämmer inte alltid med förhoppningarna och det finns anledning att kritiskt granska effekterna av stadsodling (Delshammar, T., et al. 2012:31, s. 6). Mattias Qviström skriver att stadsodla kan vara ett demonstrativt

sätt att få sin röst hörd och ta staden i egna händer. Odling på oväntade platser är ett provokativt sätt för den lilla människan att röra om i debatten om vad en stad kan vara, utan stadsplanernas lov. Genom stadsodling kan man förstå olika vägar mot hållbar utveckling (Delshammar, T., et al. 2012:31, s. 13-14). Ytterligare en funktion med stadsodling är dess terapeutiska förmåga. Odlingen kan vara ett sätt för deltagarna att stanna i nuet. Naturens förändringar och kretslopp blir symboliska verktyg att inspireras och få kraft av (Delshammar, T., et al. 2012:31, s. 23-24).

Stadsodling kan alltså vara många olika saker och inrymma olika önskemål och förhoppningar. Dessa olika ambitioner kan komma i konflikt med varandra, avslutar Delshammar (Delshammar, T., et al. 2012:31, s. 6-7).

1.2.2 Kolonistugan – en form av stadsodling

Flera studier har gjorts på kolonistugeområden, då det finns en lång tradition i Sverige. Kolonilotten, som kan ses som en form av stadsodling, är därför ett intressant fenomen att titta närmare på. Etnologen Magnus Bergquist och arkitekten Lena Jarlöv har i rapporten *Kolonistuga hemmavid. Utvärdering av Lövkojan – en närkoloni i Göteborg* (Bergquist, M., Jarlöv, L. 1989) studerat och utvärderat ett kolonistugeområde i Göteborg och dess betydelse och möjligheter för brukare och omgivning. Det var tydligt att koloniområdet spelade en viktig funktion för kolonisterna. Bland annat blev kontakter och umgänge mellan kolonistanvändande grannar i bostadsområdet förbättrade. Umgänget skedde i första hand inom området. Utöver umgänge och gemenskap använde kolonisterna området för att känna avskildhet, till att arbeta eller rekreera sig eller för att få lugn och ro. Icke-kolonisternas förhållande till koloniområden var blandade. Det innebar inte några ökade grannkontakter för dessa. De flesta brukade dock använda

området till att promenera i. Intressant att notera är att de ickekolonister som inte ens använde området ansåg att koloniområdet var något positivt för hela stadsdelen då det ökade attraktiviteten (Bergquist, M., Jarlov, L.1989, s. 159).

1.3 Upplands Väsby

Upplands Väsby som kommun är relativt ung. 1952 slogs socknarna Hammarby, Ed och Fresta samman och bildade Upplands Väsby. Innan dess hade de tre socknarna varit i princip oberoende av varandra. Läget är strategiskt mitt emellan Stockholm, Uppsala och Sigtuna och har skapat goda förutsättningar för ett boende här. Kommunikationsvägar har därför spelat en viktig roll ända sen vikingatiden. På 1600-talet anlades många säterier i området och på 1700-, och 1800-talet utvecklades en stark herrgårdsbygd. Många herrgårdar och kulturhistoriska miljöer finns bevarade och sätter idag sin prägel på kommunen. I början av 1900-talet etablerades Optimus fabriker och Väsby verkstäder, samtidigt som jordbruket länge var dominerande. Upplands Väsby är placerad i ett av Sveriges främsta tillväxtområde, mellan Stockholm och Uppsala. Järnvägen och E4:an korsar kommunen. Det tillsammans med närheten till Arlanda flygplats medför trafikbuller och en del barriärer då kommunikationerna delar in kommunen i tre delar.

Antalet invånare är 37 500 personer och befolkningen består främst av yngre även om antal äldre ökar. Sedan 2003 ökar antalet invånare och andel högutbildade är under länssnittet. Högskolestuderande är lägre än genomsnittet i Stockholms län och i hela Sverige. Kommunen har också sämre folkhälsa än länet, något som ofta hänger samman med låg utbildningsnivå. Bebyggelsen är centralt koncentrerad och det finns ett centrum beläget mitt i kommunen. De centrala delarna håller på att förtätas och kan få bilden av en

stadskärna. Två tredjedelar av befolkningen bor i flerbostadshus, varav övervägande i hyresrätt. Upplands Väsby har en tradition av innovativt bostadsbyggande och man var först i Sverige med att, i modern tid, anordna en bostadsmässa, Bo -85. De näringsgrenar som dominerar är handel och kommunikation.

Landskapet är varierat med skogar, sjöar och jordbruksmark. Kultur-, och idrottslivet är väl utvecklade och det finns ett aktivt föreningsliv bland befolkningen och sammanlagt över 280 föreningar i kommunen (Kommunstyrelsen Upplands Väsby, 2005, s. 13-15).

1.3.1 Kommunens vision

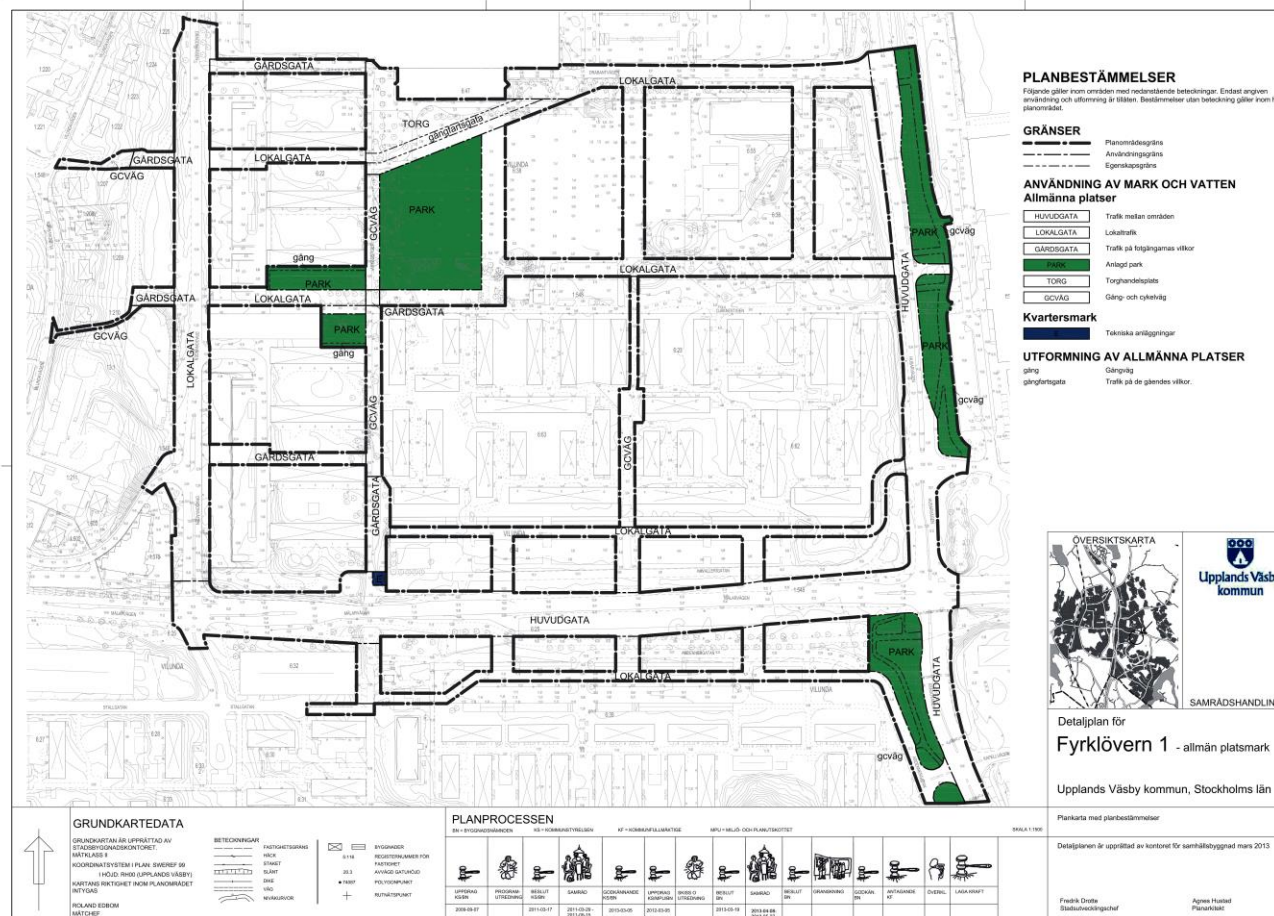
Med ökad konkurrens beläget mitt emellan Stockholm och Uppsala finns en ambition att göra Upplands Väsby till en mer attraktiv kommun. Upplands Väsby har som övergripande mål att få bort stämpeln att bara vara en förort och en bas för pendling. Kommunen vill bli en modern småstad med egen identitet. Förvandlingen från förort till stad måste ske både på ett fysiskt och innehållsligt plan. Några kännetecken för en modern stad, enligt kommunen:

- den är levande med många tilltalande mötesplatser i det offentliga rummet
- den erbjuder upplevelser och har ett brett utbud av affärer, kultur, nöjen och fritid
- den är tät och ger en innerstadskänsla
- den är öppen och säker och inbjuder till kontakt och dialog
- den är präglad av mångfald och har kontakt med omvärlden
- det finns en medveten strävan efter långsiktigt hållbar social, ekonomisk och ekologisk utveckling
- att kvaliteten på skolor och utbildning är god

Ambitionen att bli en modern småstad handlar också om arbetet mot en god livskvalité. God livskvalité uppnås genom att kunna erbjuda närhet till naturen, tryggt och hälsosamt boende och god omsorg. Ett viktigt mål i utvecklandet av Upplands Väsby är att bibehålla och utveckla en av kommunens största tillgångar, den gröna närmiljön (Kommunstyrelsen Upplands Väsby, 2005, s. 17, 21).

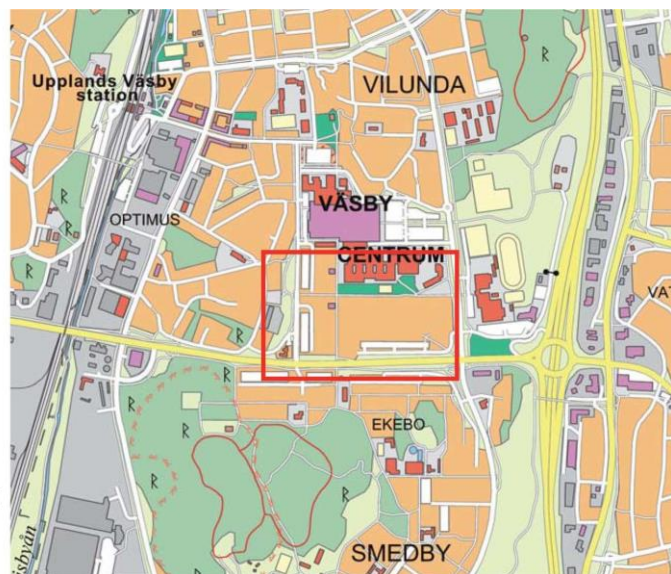
Ett delmål i utvecklandet av kommunen är att utveckla det offentliga rummets tillgänglighet, attraktivitet och trygghet. Utformningen ska motarbeta segregation och isolation. Parker och torg skapar förutsättningar för att olika människor med olika bakgrund och förutsättningar ska mötas. Offentliga rum som är befolkade ökar tryggheten. Man vill skapa attraktiva mötesplatser centralt som torg och grönområden.

Figur 1. Plankarta över kvarteret Fyrklövern där det planeras för att infria kommunens vision (Plankarta: Upplands Väsby kommun (2013-04-24) [online] tillgänglig via: <http://www.upplandsvasby.se/2/samhallsutveckling-traffic-och-teknik/kommunens-planarbete/detaljplan-er-pagaende/fyrklovern-1.html> [2013-05-28]. Copyright Upplands Väsby kommun).

och grönområden. Grönområden med olika funktioner och behov ska planeras och få samma status som andra ytor. För att höja tryggheten och minska konflikter ska man planera gränsdragningen mellan offentliga och privata rum med stor noggrannhet. Kommunens grönområden ska kartläggas efter användningssätt och innehåll för att förbättra grönsstrukturen och göra den mer funktionell och tillgänglig. I närheten av bostäder

ska grönområden planeras som ökar den biologiska mångfalden med stor artrikedom och som skapar möjligheter till upplevelser och ökad förståelse för naturen. Medborgarengagemang och samverkan är viktiga utgångspunkter för utvecklingen av de gröna rummen, både offentligt och privat (Kommunstyrelsen Upplands Väsby, 2005, s. 36).

Figur 2. Karta över centrala Upplands Väsby (Karta: Upplands Väsby kommun (2013-04-24) [online]

tillgänglig via: <http://www.upplandsvasby.se/2/samhallsutveckling-trafik-och-teknik/kommunens-planarbete/detaljplaner-pagaende/fyrklovern-1.html> [2013-05-28]. Copyright Upplands Väsby kommun).

1.3.2 Väsby Labs

Upplands Väsby kommun startade i september 2012, tillsammans med några strategiska samarbetspartners en process som ska utveckla centrala Upplands Väsby, kvarteret Fyrklövern, till en plattform för "framtidens stad". I nuläget är stora delar av platsen en stor rivningstomt (Figur 4 och 5). Processen går under namnet Väsby Labs och är tänkt att bli en mall för framtida stadsutveckling. Vägen till det byggda är lika viktig som resultatet i Väsby Labs projekt. Genom att prova nya samhällsutvecklingsstrategier med boende och intressenter vill man ta fram prototyper för hur framtidens urbana städer kan bli ännu bättre och mer hållbar, både socialt och ekologiskt (Upplands Väsby kommun, 2011-10-25). Det planeras för bostäder, butiker, skolor och grönytor med ett antal intressenter. Våren 2014 är det tänkt att områdets grönytor ska byggas upp, enligt stadsträdgårdsmästaren i Upplands Väsby, Nils Odén (2013-04-18). Det finns idéer om gröna miljöer i en större stadspark, i anslutning till bostäder, längs gångar och i växthus. Många intressenter har förslag på utveckling av stadsodling i olika former. Ännu är inget klart och man för en dialog med många intressenter och invånare för att komma fram till beslut. Utifrån framtagna kriterier samlas bidrag och förslag in för att bli en del i nya Upplands Väsby.

Figur 3. Illustrationsplan för förändringarna i och omkring kvarteret Fyrklövern (Illustration: Upplands Väsby kommun (2013-04-24) [online] tillgänglig via: <http://www.upplandsvasby.se/2/samhallsutveckling-trafik-och-teknik/kommunens-planarbete/detaljplaner-pagaende/fyrklovern-1.html> [2013-05-28]. Copyright Upplands Väsby kommun).

Figur 4. Vy sydväst över bostadsområdet Fyrklövern i Upplands Väsby. Stora byggnationer planeras i och runt detta kvarter (Foto: Maria Kaneberg, 2013-04-10).

Figur 5. Sydöst om kvarteret Fyrklövern, Upplands Väsby. En rivningstomt där stora förändringar med många grönområden planeras. (Foto: Maria Kaneberg, 2013-04-10).

1.4 Kort genomgång av Inledningen

På ett globalt plan kan man se en utveckling där allt större ytor urbaniseras och städerna förtätas och växer. Det har både positiva och negativa effekter. Segregationen och klyftor mellan människor ökar hela tiden. Regeringen har som mål skapa levande och trygga stadskärnor och bryta den sociala segregationen.

Stadsodling blir ett allt vanligare inslag i sociala samhällsprojekt, och den kan se ut på många sätt, små- som storskaligt, enskilt som kollektivt. Effekten är ofta positiv men det gäller främst inom gruppen som odlar. Hur andra som inte odlar påverkas vet man inte tillräckligt om och mer forskning behöver göras.

Upplands Väsby är en kommun mellan Stockholm och Uppsala med drygt 37 000 invånare. Kommunen har som mål att bli en attraktiv och modern stad och har mycket byggande på gång i centrala delarna. Genom projektet Väsby Labs har man öppnat upp för en diskussion om vad och hur en modern stad ser ut. Många olika intressenter och människor är inblandade och ett av målen är att skapa en levande samhälle med många offentliga platser att mötas på. Flera intressenter har föreslagit stadsodling som en lösning.

1.5 Syfte/mål

Syftet med arbetet är att utifrån ett nyckelord, mötesplats (läs vidare under Metod) ta fram konceptuella gestaltningsförslag som kan vara en riktning i byggandet av framtida stadsodlingar i moderna städer, inklusive i Upplands Väsby, för att locka en bred grupp av människor. Gestaltningen ska skapa en fördjupad medvetenhet om stadsodlingens möjligheter utifrån andra synvinklar än närproducerat och engagemang hos odlarna. Gestaltningarna ska vidare skapa ett mervärde till stadsodling även för de besökare som inte odlar.

1.5.1 Frågeställning:

Hur kan stadsodling skapa mervärde för brukare som inte odlar eller äter av det odlade?

1.6 Avgränsning

Detta arbete är tänkt att ge en bredare bild av hur stadsodling kan utformas utifrån kända parkkvaliteter. Ingen egen undersökning har gjorts, utan resultatet har utgått från litteraturstudien. Genom att kombinera miljöpsykologisk forskning med stadsodling hoppas jag kunna skapa en bredare uppfattning om stadsodlingens möjligheter och gömda kvaliteter.

Det är inte heller min ambition att täcka allt som finns på ämnet, men då studien tar upp flera olika teoretikers slutsatser inom både stadsodling och miljöpsykologi kan resultatet ändå få tillräcklig kvantitativ bredd. Litteraturstudien är främst inriktad på offentlig stadsmiljö och närparker men även semiprivata platser berörs. Den stadsodling som resultatet utgår från är framför allt odling i offentlig eller halvoffentlig miljö men både enskilt och kollektivt. Fokus ligger på den generella vuxna stadsmänniskan, som kanske inte i

vanliga fall odlar. Invånarna i Upplands Väsby fungerar som bakgrund men uppsatsen är inte något exakt avspeglning av dessa människor.

Resultatet utgår från Upplands Väsby och kvarteret Fyrklövern men är ändå så pass konceptuella att de är tänkta att fungera i andra sammanhang i andra svenska städer.

1.7 Metod och material

Uppsatsen grundar sig på en litteraturstudie i miljöpsykologiska teorier. Olika teorier med fokus på offentliga mötesplatser har beskrivits och forskares slutsatser har ställts mot varandra och skapar tillsammans en bredare bild om hur miljöer i stadsbebyggda områden påverkar invånarna. Fokus har legat på de offentliga miljöerna där många människor vistas men även semiprivata områden som bostadsgårdar behandlas kort. Stora delar av litteraturstudien fördjupar sig i parkens betydelse i en stad och hur olika parkmiljöer påverkar människor. Huvudlitteratur är Jan Gehl *Life between buildings*, Patrik Grahn med bland andra *Grönplanering för människor* och Parks to develop in, Ulla Berglund & Ulla Jergeby med *Stadsrum människorum – att planera för livet mellan husen*, se vidare i referenslistan.

Det finns ingen strävan efter att ta med precis alla teorier som går att tillgå på ämnet men då flera olika teorier har behandlats kan ändå resultatet få en trovärdigare tyngd. Utifrån litteraturstudien har viktiga parkelement tagits fram. Elementen har fått stå som utgångspunkt för en designprocess som finns i resultatdelen.

Resultatet består av ett antal konceptskisser av olika typer av parkmiljöer med tillhörande resonerande texter. Lösningarna är tänkta att skapa ett mervärde av odlingen. Konceptskisserna ska

fungera som generella tips i framtida utveckling av odlingsprojekt i stadsmiljö. Upplands Väsby projekt Väsby Labs får stå som prototyp. I diskussionen bearbetas resultatet och förhållandet mellan kända parkkvaliteter och stadsodling diskuteras.

2. Miljöpsykologiska teorier och varför de är viktiga

Hur människor upplever sin omgivning och hur den påverkar människors välbefinnande och hälsa är en viktig aspekt vid planering och utformning av våra samhällen. Miljöpsykologi är ett medel att ta fram svar på dessa frågor, skriver Rikard Küller, professor i miljöpsykologi och teknologie doktor i arkitektur, i antologin *Svensk miljöpsykologi* (Johansson, M., Küller, R. 2005, s. 17). Forskning inom miljöpsykologi har gett oss kunskaper om hur miljön som helhet påverkar oss och hur vi själva är med att förändrar den. Küller liknar miljöpsykologi vid ramar runt mänskligt liv och mänsklig aktivitet. Han menar att vi hela tiden försöker tänja på ramarnas funktion och form. För att planerare och arkitekter ska kunna förnya och utforma samhällen utan att spränga ramarna och förlora miljöers mänskliga värden är miljöpsykologiska kunskaper mycket viktiga (Johansson, M., Küller, R. 2005, s. 17).

2.1 Biologiskt betingade teorier

Enligt psykologiedoktorn Paul A. Bell (Bell, P., A. et al. 2001) är det många olika faktorer som påverkar en människas upplevelse av sin omgivning. Det kan bland annat vara tidigare erfarenheter, områdets nyhetsvärde, hur länge personen varit i området och invånarens möjlighet att själv kunna påverka miljön. Relationen mellan stadslandskapet och dess invånare är mycket komplex. Lukt, ljud, personlighet och associationer är också förhållanden som påverkar. Beteende och miljö bör och kan inte studeras separat från varandra, menar Bell (Bell, P.A., et al, 2001, s. 6).

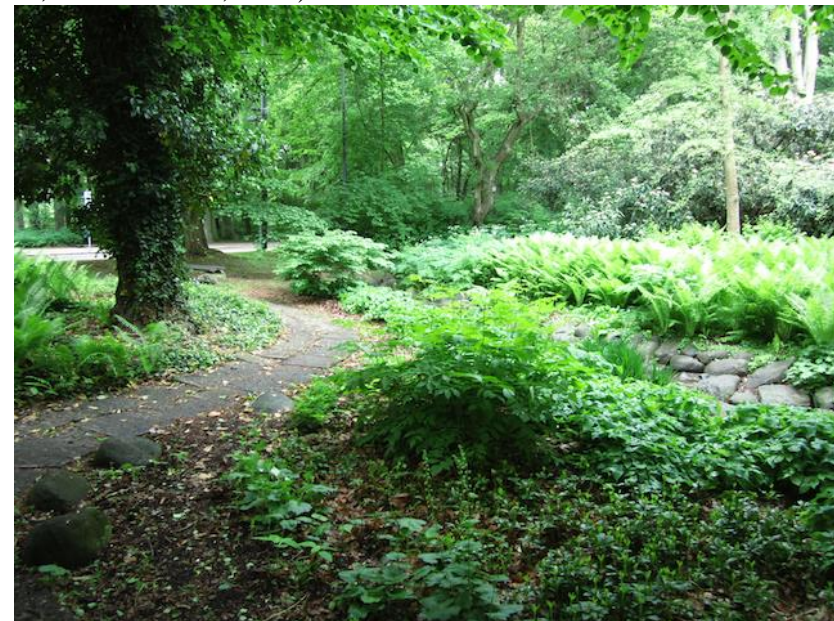

Det finns flera olika teorier och modeller inom miljöpsykologi. Nedan följer några av de som fått störst genomslag:

- *Biophilia* bygger på teorier om vårt biologiska arv från den tidiga evolutionens utveckling av människan. Vi har ett släktskap med naturen och har fått våra estetiska värden från landskapets naturliga former. Människan gillade och gillar än idag, miljöer där vi fungerar bra och som har varit speciellt funktionella för oss (Wilson 1984, se Bell, P.A., et al. 2001, s. 40).
- *Berlynes estetik* bygger på forskaren Berlynes resultat från 1974. Det är en modell som testar miljöers estetiska värde. Vad som höjer det estetiska värdet av en plats är enligt Berlyne en kombination av *komplexa* (varierade), *moderna* (nya, hittills okända), *motsägelsefulla* (oförenligt röriga) och *överraskande* (obekräftade förväntningar) inslag. En jämn blandning av dessa komponenter upplevs som mest vackra medan miljöer som har extremt mycket eller extremt lite av en komponent som fula. Vi vill inte bli överdrivet stimulerade utan är allra nöjdast med en lagom nivå (Berlyne, 1974, se Bell, P.,A. et al. 2001, s. 41-42).
- *Kaplan och Kaplans preferensmodell* är resultatet av forskarparet Rachel Kaplan och Stephen Kaplans undersökningar. De insåg att vårt släktes typiska egenskaper - att samla, komma ihåg och använda information - styr vilka landskap vi föredrar mest. Där våra egenskaper fungerar bäst är vi mest effektiva och har därmed störst chans till överlevnad. Miljöerna bör, enligt Kaplan och Kaplan, ha god tillgång på vatten och mat, utsikt och möjlighet till skydd. Vi

verkar föredra rörelse, och möjliga utvägar utan att platsen varken är alltför öppen eller stängd. Människor attraheras av platser som på samma gång är logiska, begripliga och engagerande. Fyra komponenter som skapar en bra miljö är *samstämmighet* (platsen hänger ihop), *begriplighet* (möjlighet att kategorisera innehållet), *komplexitet* (variation av element) och *mystik* (gömd information) (Figur 6) (Kaplan & Kaplan 1975, 1987, se Bell, P.,A. et al. 2001, s. 43-45).

Det finns alltså flera modeller och teorier på ämnet. Gemensamt för de flesta är vetenskapen om att komponenterna *komplexitet*, *samstämmighet* och *mystik* höjer platsens värde. Men inget av detta är universella sanningar, utan förändras med tid och miljö (Bell, P.,A. et al. 2001, s. 46).

Figur 6. Parker med mystik skapar engagemang (Foto: Maria Kaneberg, Slottsparken i Malmö, 2013-05-28).

2.2 Kulturellt betingade teorier

Det finns även teorier som bygger på att upplevelsen av en miljö är en kulturell företeelse. I boken *Environmental Psychology – an introduction* (Steg, L., Berg, A. E., van den, de Grooth, J., I., M. 2013) försöker man kategorisera de olika teorierna. De kulturella inställningarna är lärda och skapade av sociala, kulturella och personliga egenskaper (Bell 1999, se Steg, L., Berg, A. E., van den, de Grooth, J., I., M. 2013, s.40). Några kulturella teorier är:

- *Topophilia* som bygger på Tuans resultat. Människor attraheras ofta av platser som de känner till väl. Det familjära och upplevda är viktiga drivkrafter (Tuan, 1974, se Steg, L., Berg, A. E., van den, de Grooth, J., I., M. 2013, s. 40).
- *Miljöers funktionella estetik*, kunskapen om miljöers funktioner i landskapet skapar vilken inställning människan har till den (Carlson 2009; Gobster 1999; Nasauer 1992, se Steg, L., Berg, A. E., van den, de Grooth, J., I., M. 2013, s. 40).
- *Genius loci* bygger på att landskapet har en själ. Det unika och visuellt slående i miljön skapar inställningen till den (Bell 1999; Norberg-Schulz 1980, se Steg, L., Berg, A. E., van den, de Grooth, J., I., M. 2013, s.41).
- *Landskapets kulturarv* betonar vikten av visuella tecken från platsens kulturhistoria (Fairclough, Lambriick & McNab 1999, se Steg, L., Berg, A. E., van den, de Grooth, J., I., M. 2013, s. 41).
- *Omhändertagande estetik* grundar sig på att människor

tycker om de landskap som är välskötta och tas om hand (Nassauer 1995, se Steg, L., Berg, A. E., van den, de Grooth, J., I., M. 2013, s. 41).

När offentliga platser innebär stor ”upphetsning” och överdimensionerad stimulans har det en negativ effekt på människan och ger större negativ stress än om platsen innehåller för lite, eller ingen stimulans. När individen känner att hon inte har kontroll över nivån till sociala samspel blir hon stressad och tillbakadragen (Steg, L., Berg, A. E., van den, de Grooth, J., I., M. 2013, s. 99). Vad som är för mycket stimulans verkar vara relativt för olika individer. Till exempel har män generellt större benägenhet att känna sig trängda och får lättare förhöjt blodtryck (Evans, Lepore, Shejwal & Palzane 1998, se Steg, L., Berg, A. E., van den, de Grooth, J., I., M. 2013, s. 31). Detta kan bero på att män har större integritetszon eller att de har ett mindre behov av att ansluta sig till andra än vad kvinnor har. När en individ känner sig trängd blir hon socialt tillbakadragen och undviker ögonkontakt (Steg, L., Berg, A. E., van den, de Grooth, J., I., M. 2013, s. 31). De som har en dålig inställning till ett ”störande moment” så som ljud, störs också mer än de som inte har det. Attityderna påverkar platsen. Generellt kan man se att miljömässiga stressfaktorer som oljud, dålig luft och hög temperatur har dålig inverkan på socialt beteende bland människor. Vilken inställning man har till en miljö påverkas av platsens meningsfullhet och nödvändighet (Steg, L., Berg, A. E., van den, de Grooth, J., I., M. 2013, s. 99).

3. Platser som aktiverar

Att mötas är ett väldigt stort begrepp som innefattar många olika typer av aktiviteter. Så fort två personer befinner sig på samma yta sker aktivitet och ett sorts förhållande uppstår mellan dem, även om de inte pratar med varandra. Genom att utgå från vilka typer av aktiviteter som pågår i staden kan vi lokalisera när och hur möten sker och hur utformningen påverkar mötesplatsernas kvalitet. Den danske arkitekten och professorn i urban design, Jan Gehl (Gehl, J., 2006), har funnit tre typer av utomhusaktiviteter i stadsmiljö: *nödvändiga aktiviteter*, *möjliga aktiviteter* och *sociala aktiviteter*.

Nödvändiga aktiviteter innefattar de vi måste göra, vardagsaktiviteterna. Det kan vara allt från att gå till skolan eller jobbet till att handla mat och vänta på bussen. De flesta av dessa aktiviteter är relaterade till rörelse. Eftersom det är nödvändiga aktiviteter har fysisk utformning mycket lite påverkan. Dock tenderar nödvändiga aktiviteter ta längre tid om omgivning har en mer tillfredsställande karaktär.

Möjliga aktiviteter infinner sig om det finns en önskan om att utföra dem och om tid och rum skapar möjligheter för aktiviteterna. Detta innefattar att ta en promenad för att få frisk luft, stanna upp eller slå sig ner för att njuta av tillfälliga tillstånd. Dessa aktiviteter är beroende av att omgivande faktorer är tillfredsställande och fysiska strukturer spelar stor roll.

Sociala aktiviteter är alla de aktiviteter som infinner sig där andra människor också är närvarande. Det kan vara allt från flyktiga konversationer, verksamheter som träffas eller passiva kontakter så som att se och höra andra människor. Olika sociala aktiviteter

förekommer i olika sorters miljöer. Sociala aktiviteter är spontana som en direkt följd av att flera personer är närvarande. Kvantiteten och kvaliteten på sociala aktiviteter ökar indirekt av att omständigheterna kring både nödvändiga och möjliga aktiviteter förbättras i det offentliga rummet. Så även om fysiska strukturer inte har direkt påverkan på sociala aktiviteters kvalitet kan planerare och arkitekter genom gestaltningen öppna upp för möjligheter och bra förutsättningar för dessa former av aktiviteter. De tre typerna av aktiviteter blandas och vävs samman och det är det som utgör livet mellan husen, slår Gehl fast (Gehl, J. 2006, s. 9-14).

Sociala aktiviteter kan delas in i lågintensiva respektive högintensiva. De lågintensiva aktiviteterna är de passiva kontakterna, att bara se och höra andra medan de högintensiva är de nära vänskapsrelationerna. Ur de lågintensiva kontakterna kan andra kontakter växa fram, spontant och oplanerat. I längden ger även detta ett utrymme för djupare relationer att växa fram. Därför är urbana miljöer där de spontana mötena stimuleras en viktig förutsättning för gott socialt liv i staden (Gehl, J. 2006, s. 15-19). Möten på offentliga platser är ofta korta och dess uppgift är inte att skapa djupa relationer mellan människor utan det är svaga band som efterfrågas (Berglund, U. & Jergeby, U. 1998, s. 58). Med den tekniska utvecklingens framfart, då datorer, internet, tv, telefon är självklarheter har nya vägar att interagera utvecklats. Direkta möten på de offentliga platserna kan nu ersättas med indirekta möten i cyberspace. Bilen har också gjort att de offentliga platserna inte längre är den huvudsakliga möjligheten till att träffa andra. Men trots det, menar Gehl, behövs dem. Människor vill ha spontana mötesplatser och använder gärna torg och gator till detta. Konceptet för att lyckas skapa platser som stimulerar aktivitet på våra offentliga platser är att skapa önskvärda förhållanden för nödvändiga aktiviteter, möjliga aktiviteter och sociala aktiviteter. Alltså bör man,

utan specifikation, skapa goda förutsättningar för de tre, tidigare nämnda, typerna av utomhusaktiviteter i stadsmiljö, för att stadslivet ska leva. Ju mer man får boende i ett område att komma utomhus, desto mer kommer de att mötas. (Gehl, J. 2006, s. 49-53).

Vi attraheras av andras närvaro som de flockdjur vi är. Detta blir särskilt tydligt genom barns val av platser att leka på. Barn väljer oftast platser där det är mest aktivitet eller mest möjlighet till aktivitet. Detsamma gäller platser att sitta på. Bänkar med utsikt mot annan mänsklig aktivitet blir mer använda än bänkar med mindre eller ingen utsikt mot andra. Att få se och höra andra människor kan också vara en av de viktigaste attraktionerna i citykärnan och stadens centrum. Det är livet mellan husen som är den viktigaste attraktionen i staden (Gehl, J., 2006. s. 19-29).

3.1 Mötesplatser och rörelse

I rapporten *Stadsrum människorum – att planera för livet mellan husen* konstaterar forskarna Ulla Berglund och Ulla Jergeby att det ofta finns ett stort nyttotänkande i våra offentliga miljöer. Är människor ute ska ärenden uträttas. Platser utformning uppmuntrar ofta till ett ständigt flöde. Man ska vara på väg till något. Pauser däremot, främjas sällan. Torg och centrala punkter har de största förutsättningarna att få människor att stanna upp och mötas (Figur 7). För att skapa social mångfald utomhus krävs att stadens attraktiva platser tillgodoser många olika människors behov. Några kriterier för att uteplatser ska ha den sociala mångfalden är: ett varierat innehåll, möjlighet till sysselsättning, fri uppsikt över miljö och människor, erbjuda flera grupper tillhörighetskänsla med avskiljare så som bersåer och vara inbjudande så man vill stanna (Berglund, U. & Jergeby, U. 1998, s. 71-73).

Figur 7. Torg och centrala platser kan med fördel placeras i parken för att få folk att stanna upp (Foto: Maria Kaneberg, Slottsträdgården i Malmö, 2013-05-28).

3.2 Gröna offentliga miljöer

För att, utifrån offentliga gröna ytors miljöpsykologiska effekter, kunna hitta alternativa lösningar på hur odlingsprojekt i staden kan gestaltas, måste vi först definiera vad som menas med gröna miljöer. Vilka gröna miljöer finns i stadsnära områden, vilka funktioner har de och hur ser de ut?

Patrik Grahm, landskapsarkitekt, biolog och docent i landskapsarkitektur, har definierat olika typer av gröna landskapsmiljöer som finns i och omkring bebyggda områden. Först och främst delar Grahm in grönområden i kategorierna *robust*, respektive *fin park*. Den robusta parken är ofärdig och naturinspirerad. Naturen får själv designa formen. Här finns, menar

Grahn, plats för fantasi, kreativitet och upptäckter. Den robusta parken är utmanande. *Den fina parken* är mer fullständig och ”färdig”. Den uttrycker en vision eller bild. Här kan människorna känna tillhörighet med ett samhälle och en idé. Den fina parken kan delas in i lugn och harmonisk, respektive pulserande och intensiv. Den robusta parken kräver aktivitet medan en fin park är mer passivt aktiverande (Grahn, P. 1990, s. 27-39).

Utifrån omfattande studier och intervjuer har Grahn tillsammans med forskaren Ulrika K. Stigsdotter (Grahn, P., Stigsdotter, U. 2010) redovisat åtta karaktärer av natur och grönområden som människor föredrar främst. Dessa parkkaraktärer är:

1. *Natur*. Naturens växtkraft står i fokus och miljön designas på naturens egna villkor.
2. *Kultur*. Visuella tecken på mänsklig kultur, artefakter. Människan försöker förstå sin omgivning och ett första sätt är att sortera den efter termerna natur respektive kultur.
3. *Utsikt*. En öppen och sammanhängande yta som ger god överblick. Vi vill kunna se vår omgivning.
4. *Social*. En plats med möjlighet till sociala aktiviteter, så som att se på folk eller underhållning, rum för att äta och dricka. En plats med fokus på umgänge utan att man behöver vara särskilt aktiv.
5. *Rymd*. Ger en frihetskänsla, utrymme och sammanhang. Ett grönt rum som inte uppbrutet av vägar och andra hinder.
6. *Artrik*. Stor variation av arter, både växter och djur, visar på en mångfald av liv.
7. *Skydd*. Miljön är omsluten och trygg, nära naturen men kan iaktta andra människor och aktiviteter. Alla sinnen används.
8. *Rofyll*. En ostörd, tyst och lugn miljö. Möjlighet att uppleva naturljud och inte störas av trafik och andra människor.

Generellt söker sig människor i första hand till platser som erbjuder parkkaraktären *rofylld*. Därefter följer, i fallande rang, karaktärerna *rymd*, *natur*, *artrik*, *skydd*, *kultur*, *utsikt* och slutligen *social*. (Grahn, P., Stigsdotter, K. 2010, s. 267-273). Olika människor söker sig till olika typer av platser beroende av vilken aktivitet som ska utföras (Grahn, P, Ottosson, Å. 2010, s. 65). Människor känner av vilka kvaliteter som finns i en park och man upprätthåller karaktärsdragen genom att leta efter passande miljö till sin aktivitet. Vissa aktiviteter är nära länkade till en särskild miljö medan andra inte är lika platsberoende (Grahn, P. 1990, s. 35).

I rapporten *Stadsrum människorum – att planera för livet mellan husen* diskuterar Berglund och Jergeby, utifrån sina undersökningar med invånare i olika områden i Stockholms närförorter, i Enköping och i Västerås, olika gröna miljöers betydelse för individen (Berglund, U. & Jergeby, U. 1998). Trygghet och god utsikt uppskattas högt i offentliga miljöer. Nyttobehovet, att man har ett ärende, är den starkaste drivkraften hos de flesta för att ta sig ut ur hemmet. Vid frivillig aktivitet utomhus gör man det för att uppleva något kombinerat med möjlighet till ökade sociala kontakter. Gröna miljöer i staden blir laddad med symbolik och påminner om omgivande natur (Berglund, U. & Jergeby, U. 1998, s.15). Om fler vägar finns att ta sig till ett mål har ofta den estetiska upplevelsen betydelse även vid viktiga ärenden. Miljön är ofta viktigare än det sociala innehållet, dock finns ofta en stark längtan att möta andra (Berglund, U. & Jergeby, U. 1998, s. 22). Stadsbor föredrar platser där man får vara ledig och finna ro, gröna miljöer är övervägande representerade. Man söker en plats där vardagen försvinner för ett tag, där det finns möjlighet att njuta och där alla sinnen stimuleras (Berglund, U. & Jergeby, U. 1998, s. 30-31).

Patrik Grahn har i rapporten *Grönplanering för människor* (Grahn, P. 1986) försökt ta reda på hur man bör planera stadens fria rum. Genom undersökningar och intervjuer har Grahn fått fram generella riktlinjer för utformningen av våra grönytor. I vår närmiljö blir platser attraktiva om de kan tillfredsställa våra behov. Genom evolutionens gång har vi, som redan nämnts, fått vissa psykiska och fysiska egenskaper som lever kvar än idag. Detta biologiska arv syns i form av fundamentala behov så som ren luft, vatten, mat, värme och rörelse. De biologiska behoven överlappas idag av kulturella behov och det finns ingen större anledning att skilja de åt då båda behoven förändras mycket långsamt, hävdar Grahn. De kulturella behoven skiljer sig dock åt mellan samhällen. För att kunna skapa bra stadsrum måste planerarna känna till de kommande brukarnas behov i just det samhället, på den platsen (Grahn, P. 1986, s. 28-29).

De fria rummens storlek och funktion kan bestämmas utifrån fyra variabler: *sfär, tid, behov, störande moment*. Sociala aktiviteter där man knyter kontakt med nya människor äger främst rum i privata eller semiprivata *sfärer*. Det kan vara mellan balkonger eller på innergården. På de mer offentliga ytorna som i stadsparken är den sociala aktiviteten mer knuten till redan existerande relationer. Därför, menar Grahn, kan stadsparken ha en mer officiell och anonym karaktär än innergården. Variabeln *tid* påverkar också hur vi använder de offentliga grönyterna. Är en park mer än 10 minuters gångavstånd från hemmet besöks den mindre frekvent. Den tredje variabeln, *behov* beror på individens egna erfarenheter, mål med besöket och personlighet. *Störande moment* är också en viktig variabel för välbefinnande i en park. Buller minskas effektivt med utformning av topografin, till exempel med växtlighet eller plank. Vad söker en stadsbo i den offentliga parken som hon inte kan få i den privata sfären, på innergården eller balkongen? Grahn kommer

fram till att det är behovet av att uppleva något oväntat och utöver det vanliga som är den största orsaken (Grahn, P. 1986, s. 44).

Psykiska sinnestillstånd påverkar vilken sorts grön miljö som efterfrågas. Grahn har tagit fram en modell, en sorts behovspyramid, som beskriver det förhållandet. Personerna i toppen av pyramiden är psykiskt friska medan de i botten av pyramiden är mer nedstämda. Psykiskt labila människor vill ofta komma undan till en skyddad plats och vara för sig själva. De söker lugn och vill gärna vara nära vild natur. Friska däremot söker sig till öppna platser där det finns chans till sociala kontakter (Grahn, P., Ottosson, Å. 2010, s. 62).

4. Hur offentliga miljöers utformning och innehåll påverkar möten

---

Man kan inte ta för givet att starka band och sociala aktiviteter mellan människor i ett område stimuleras enbart genom hur byggnader och omgivning utformas. Arkitektur och design kan inte självt utveckla sociala samspel. Men design som främjar den typen av aktivitet kommer att uppmuntra och vara en bra förutsättning (Gehl, J., 2006, s. 53). Ofta misslyckas planerarna med integrationen i en stad. Detta för att olika intresse- och åldersgruppers aktiviteter särskiljs till olika platser. En plats, en aktivitet. Man kombinerar dock hellre olika aktiviteter, till exempel nytta och nöje. För att minska segregationen i ett samhälle behövs ökade möjligheter till olika grupper och aktiviteter att mötas. Dels handlar det om de korta mötena, där anonymiteten i stort bibehålls, dels om de mer nära och bestående mötena. Ofta kan man få fram mer varaktiga möten om man planerar platser för folk att aktiveras på som en hundrastgård eller en lekplats. Att göra något samtidigt som man träffas underlättar konversationer (Figur 8). Specifika platser blir ofta plats för de mer utvecklande mötena (Berglund, U. & Jergeby, U. 1998, s. 58-59).

Figur 8. Att göra något, som att odla, samtidigt som man träffas underlättar konversationer (Foto: Maria Kaneberg, Slottsträdgården i Malmö, 2013-05-28).

4.1 Våra sinnen

Att känna till hur våra sinnen fungerar och vilka miljöer de stimuleras i är en viktig förutsättning i utformning av stadens utemiljöer. Horisontella sensorer spelar en viktig roll. Människan rör sig av naturen främst horisontalt och hennes starkast utvecklade sinne, synen, är framåt och horisontellt riktad. Det horisontella visuella fältet är vidare än det vertikala.

Luktsinnet har en väldigt kort radie. Generellt är ett avstånd på mindre än en meter standard, för de svaga lukterna, som vi kan uppfatta med näsan. Svaga lukter kan till exempel vara hud, hår, kläder. Parfym och annan starkare doft kan uppfattas på ett avstånd av 2-3 meter. Längre bort än så måste lukten vara mycket stark för att vi ska uppfatta den.

Hörselsinnet är mer utvecklat och på en radie av 7 meter är hörseln väl fungerande. På detta avstånd kan konversationer hållas utan större röststrängning. På ett avstånd av 35 meter kan man höra och uppfatta någon som talar men att utveckla en konversation på det avståndet är obekvämt. Bortom 35 meter är andras konversationer svårare att uppfatta och endast skrik och höga röster kan uppfattas.

Synsinnet är som sagt mer funktionellt. Vi kan se mycket långt, som till exempel stjärnor i skyn, men i kontakt med och upplevelse av andra människor är avstånden mer begränsade. Inom en relativt kort radie, 20-25 meter, kan vi uppfatta människors uttryck, humör och känslor. Längre bort blir uppfattningarna mer diffusa. På mindre avstånd, blir möten mer intensiva och vi har lättare att uppfatta detaljer. 1-3 meter brukar vara gränsen för en normal, givande konversation mellan människor (Gehl, J. 2006, s. 63-69).

4.2 Kontakt eller isolation

Gehl tar också upp hur fysisk utformning kan skapa förutsättningar för kontakt respektive isolation. Isolering skapas bäst genom: väggar, stora avstånd, höga hastigheter, många nivåer/plan, orientering från varandra. Kontakt skapas bäst genom: inga väggar, korta avstånd, låga hastigheter, en nivå/plan, orientering mot varandra (Gehl, J. 2006, s. 72).

4.3 Att samla eller sprida

Det går även att designa bra förutsättningar för spridning eller samling i stadsmiljön. I den lilla skalan, som små öppna ytor, parker och intilliggande byggnader är det viktigt att göra platsspecifika analyser av miljön och aktiviteterna. Men det finns ändå generella regler att förhålla sig till. Det är nästan alltid mer intressant att befinna sig på en mindre yta då både helhet och detaljer är lättare att

uppfatta. Att placera olika aktiviteter på olika plan är dåligt sätt att samla då nivåskillnaderna gör det komplicerat att interagera med andra. Det är som sagt på det horisontella planet människan fungerar bäst och interaktioner har störst förutsättningar (Gehl, J. 2006, s. 89-91, 99).

4.4 Att integrera eller segregera

För att en plats ska fungera för flera grupper av människor är närvaron av många olika funktioner en förutsättning. Till exempel kan caféet på torget samtidigt fungera som den närliggande skolans kafeteria och kommersiella och ickekommersiella funktioner kan placeras sida vid sida. Varje aktivitet får en chans att interagera med andra (Gehl, J., 2006, s. 107).

4.5 Att bjuda in eller stöta bort

En viktig faktor för att skapa en inbjudande miljö är att förhindra alltför skarpa gränser mellan offentliga och privata platser. Är det privata och det offentliga alltför separerat blir rörelsen däremellan lätt trög. Flexibla gränser med övergångszoner som varken är helt privata eller helt publika är ofta ett bra sätt att länka platserna och gör det lättare att röra sig däremellan, både fysiskt och psykiskt. Att ha uppsikt och kunna se vad som händer på de offentliga platserna kan fungera inbjudande. Det finns ett samband mellan att se vad andra gör och att få lust att själv delta (Gehl, J., 2006, s. 113).

4.6 Fysiska och psykiska behov

Både fysiska och psykiska behov tillfredsställs ofta samtidigt. Vi shoppar för att vi behöver inhandla saker men också för att vi har ett behov av stimulering och för att få kontakt med andra. Denna sammanflätning av behov betonar vikten av att skapa mål i den

publika miljön där individen kan tillfredsställa båda. Målen blir som motiv att ta sig ut och blanda sig med andra, och det kan vara allt från specifika platser med vacker, rogivande utsikt till butiker, idrottsanläggningar och olika verksamhetscentra (Gehl, J., 2006, s. 114-115).

4.7 Mötesplatser

Människan behöver platser att mötas på. För barn spelar lekplatsen en viktig roll. Trots att barn alltid hittar ställen att leka på och trots att det inte sällan är på andra platser än just lekplatsen, så är lekplatsen viktig. Den fungerar som en scen att träffa andra barn på, som en uppstartsplats för möjliga aktiviteter. Precis på samma sätt fungerar vuxna också. En funktionell plats, som en trädgård med skötselbehov, ger oss något att göra. Om trädgården är placerad där många passerar eller är nära andra typer aktiviteter har ofta trädgårdsarbete en social kvalité. Det nödvändiga kombineras med njutning. Det är alltså bra om det finns platser där människor kan agera och aktiveras, inte bara gå och sitta (Gehl, J., 2006, s. 115-120).

4.8 Promenadstråket och tiden

Människor gillar inte obekväma markmaterial. Blöta, hala och snöiga ytor undviks helst. Då det är tröttsamt att gå tas ofta genvägar för att komma snabbare fram. Att gå över stora öppna ytor, som torg undviks helst och folk låter helst bli att gå uppför eller nedför då detta är ansträngande. I utomhusmiljö bör nivåskillnader antingen helt undvikas eller designas så att nivåerna känns både fysiskt och psykiskt lätta att ta sig emellan. Ramper kan vara ett alternativ (Gehl, J., 2006, s. 135-145). Promenaden har en viktig social betydelse. Stråk genom parker gynnar möten. Vuxna promenerar generellt mycket mer än sitter stilla på offentliga ytor, då man sällan

känner sig ha tid att slå sig ned. Att uppfattas som överksam är en oroväckande tanke för många. Genom promenaden kan nytta och nöje kombineras. Att iaktta någon annan som är aktiverad, som boulespelare eller liknande, visar tecken på engagemang och det upplevs som betraktaren gör något nyttigt, en ”maskerad nytta”. Även pensionärer ängslas av tanken att uppfattas som sysslolösa och ensamma och vill gärna undvika andras blickar. Ett stråk blir mer attraktivt om det finns sittplatser. Här finns möjligheter till möten, att bli sedd och få kontakt med andra. Att se och bli sedd är små men viktiga krav för välbefinnande. Framför allt pensionärer har ofta parkpromenader som ett sätt få vara social (Berglund, U., Jergeby, U., 1998, s.42-46). I boken *Public places – Urban spaces –The dimensions of urban design* (Carmona, M., et al. 2010) sammanställs olika miljöpsykologiska forskares resultat utifrån promenadstråket. Upplevelsen av en promenad påverkas av gångens rytmik och rumsliga förändringar. Händer det mycket olika saker längs promenaden upplevs både distans och tid som längre och innehålla mer (Bosselmann 1998 49-60, se Carmona, M., et al. 2010, s. 175). När hjärnan engageras av omgivningen är man, för tillfället, inte alls medveten om tiden (Isaacs 2001, 110, se Carmona, M., et al. 2010, s. 176). Medan gator är mer dynamiska och öppnar upp för rörelse är torg mer statiska och får människor att stanna upp (Carmona, M. et al. 2010, s. 179).

4.9 Att stå

Populära platser att stanna upp en stund vid, för att vänta på någon, se på folk eller betrakta omgivningen, är längs med fasader eller vid övergångszoner. Människor stannar hellre längs med gränserna mellan platser, än mitt på en plats då man har möjlighet att betrakta två platser på samma gång. Beteendet kan vara en biologisk överlevnadsstrategi. Det kan därför finnas en poäng att skapa platser som påminner om skogsbrynet, där vi kan vara i hälften skugga och

skyddade av mörkret, samtidigt som vi har bra överblick över omgivningarna. Vi vill observera men inte bli observerade. Pelargångar och markiser kan vara ett sätt att möta önskningarna (Figur 9). Människor väljer ofta att stanna upp vid fysiska markeringar som definierar att det är en rastplats. Det kan vara i alkover och hörn eller vid pelare och träd. Utformning av platser spelar alltså en viktig roll för möjligheter för människor att stanna upp och prata eller betrakta andra. Om platser är tomma och ödsliga och saknar intressanta detaljer och variationer är det ofta svårt att känna ro att stanna (Gehl, J., 2006, s. 147-153).

Figur 9. Pelargångar i form av alléer skapar skydd och utblick (Foto: Maria Kaneberg, Slottsparken i

Malmö, 2013-05-28).

4.10 Att sitta

Det är mycket viktigt för en levande plats att ha många sittplatser. Finns inga sittplatser går folk bara förbi. Genom att skapa bra möjligheter för att slå sig ned öppnar man också upp för många olika typer av aktiviteter: äta, läsa, spela spel, se människor, samtala, teckna. Sittande aktiviteter har krav på omgivande förhållanden och platser väljs ut mycket mer noggrant än platser att stå vid. Även här föredras platser längs med fasader och vid rumsliga gränser, gärna vid fysiska detaljer i miljön. Ryggen ska helst vara skyddad (Figur 10). Varje sittplats bör ha en specifik kvalité och borde placeras i ett litet rum i rummet, i ett hörn eller på en plats som erbjuder intimitet och skydd. Även ett gott mikroklimat så som vindskydd och solinstrålning är att föredra. Att ha uppsikt och möjlighet att se andras aktiviteter är en viktig faktor (Gehl, J., 2006, s. 155-159).

Figur 10. För att en sittplats ska användas bör ryggen skyddas och ha utsikt framåt (Foto: Maria Kaneberg, Slottsparken i Malmö, 2013-05-28).

4.11 Se och prata

Att kunna se andra människor har ett samband med distansen mellan objekt och betraktare och utsikten/möjliga siktlinjer. I teater- och operahus får ofta publiken sitta i en amfiteaterkonstruktion runt scenen för att få bästa utsikten över skådespelarna. Att kunna prata med andra utomhus är starkt påverkad av miljöns utformning. När man pratar med goda vänner finns sällan specifika krav på omgivningarna förutom låg nivå av störande ljud. När man pratar med bekanta, sker det ofta tillfälligt. Även här finns inga specifika krav på plats. Människor stannar där de träffas. Att börja prata med främlingar är relativt sällsynt och startar oftast om man håller på med samma aktivitet eller råkar sitta bredvid varandra. Det krävs ett

skäl till att börja konversera med en främling. I design bör man skapa platser med flera möjligheter. Till exempel kan bänkar formas i mjuka former så att man kan välja att konversera med grannen eller inte (Gehl, J., 2006, s. 163-170).

4.12 Övergångar

Distinkta former och tydliga gränser mellan olika offentliga platser gör att vi förstår vår omgivning och känner trygghet. Om formen däremot är lös och utan tydliga gränser upplevs platsen som mycket mer negativ (Paterson 1984 Trancik, 1986: 60, se Carmona, M., et al, 2010, s. 176). Till exempel kan övergången mellan en citygata och ett mer semiprivat område, som ett bostadsområde, behöva en tydlig visuell eller fysisk gräns. Detta skapar en större trygghetskänsla och starkare tillhörighet för de boende i området. Något som i sin tur leder till ökad utevistelse. Dock är det viktigt att övergången inte är så fast och stängd så att det hindrar kontakt mellan platser som redan nämnts (Gehl, J., 2006, s. 59-61).

4.13 Bra element i gröna miljöer

Vad som definieras som bra urbana miljöer är ofta parker och grönområden i sin helhet. Gröna element som träd symboliserar att platsen tas om hand och ger en trygghetskänsla (Maas, Spreeuwenberg et al. 2009, se Steg, L., Berg, A. E., van den, de Grooth, J., I., M. 2013, s. 99). Om grönyttorna dessutom är välunderhållna skapar det bättre förutsättningar till social kontakt (Coley, Kuo & Sullivan 1997, se Steg, L., Berg, A. E., van den, de Grooth, J., I., M. 2013, s. 99). Vatten är ett element som har stressreducerande effekt och höjer humöret (Karmanoy & Hamel 2008, se Steg, L., Berg, A. E., van den, de Grooth, J., I., M. 2013, s. 101).

Halvöppna landskap uppskattas mycket högt och organiska former och grönska uppfattas generellt som vackrare än tydligt geometriska former och byggd miljö (Berglund, U., Jergeby, U., 1998, s.15). Utsikten är en viktig komponent för brukarna. Man vill omslutas av vyer med vatten och grönska. Att också ha vy över andra människor är viktig komponent i en park. Om man som brukare befinner sig i parken för rekreation och återhämtning, väljer man plats efter vissa kriterier: i första hand efter skönhetsupplevelsen. Därefter kommer bekvämligheten, ska vara lätt att ta sig till och att kunna sätta sig ned. Ytterligare viktiga kriterier är möjlighet till fysisk aktivitet och att få vara ifred. Man vill ha platser som ger upplevelser som stannar kvar (Berglund, U. & Jergeby, U., 1998, s. 21).

I parken är passiv rekreation och vila viktiga komponenter. Det får man genom att se, uppleva och känna naturliga nedtonade intryck. Det kan vara ljud från vind och fåglar, blommors doft och färg, landskapets kullar och dalar och speglingar och krus i vattnet. Och mänsklig aktivitet. Något som forskaren Patrik Grahn tycker är anmärkningsvärt är att vi gärna studerar andra människors fritidssysslor, så som trädgårdsskötsel eller hantverk, när verksamheten inte är aktiv. Detta beror på att den som rekreerar sig vill kunna studera i lugn och ro. Man vill inte störas av att bli betraktad när man själv ska betrakta eftersom det då istället blir en stressande faktor (Grahn, P. 1986, s. 59).

Parkens egenskaper bestämmer val av park. En stadsdelspark bör se till både enskilda och organiserade gruppers behov. Det bör finnas både större rum med offentlig karaktär och mindre, mer intima rum. Det är också viktigt att parken knyts ihop av promenadslingsor, minst 1-3 kilometer långa. Ytterligare element som bör finnas är bland annat stora plana och kuperade gräsytor, avskärmningar från trafik och bebyggelse och lockande miljöer som bryter av mot

omgivningen som spännande inslag. Vegetationen bör innefatta en stor mängd arter och ha ett dekorationsvärde hela året. Dessutom finns ett visst tålighetskrav då mycket människor rör sig i och kring växtligheten. Det ska finnas möjlighet till att vila från starka intryck. De centralt belägna, mindre parkerna, har en officiell funktion. Där kan generella, tydligt geometriska former vara accepterade. Dessa parker har ofta formen av ett torg och fungerar delvis som ett sådant. Parken blir bra om utbudet riktar sig till många olika samhällsgrupper och individer (Grahns, P. 1986, s. 66-74).

Grahns har tagit fram några gestaltungs-förslag utifrån några parkkaraktärer (Grahns, P. 1990):

- *Natur* kan åstadkommas om gångarna och vegetation ger ett vilt intryck, ska inte kännas tillrättalagda och planterade ut.
- *Artrika* miljöer fås genom att plantera många olika växtarter. Dammar, ränder, stränder och betesmark ger varierade artliv. Det är utbildande och pedagogiskt.
- *Den lekfulla parken* ska vara tålig och ge plats för fantasi och upptäckarlusta. Det ska finnas möjlighet för besökaren att förändra.
- *Den fridfulla parken* bör vara rätt stor och utan permanenta aktiviteter. Det ska vara en miljö som är tyst och rogivande. Vegetationen ska bestå av vuxna träd, för sig eller i små grupper.
- *Festparken* ska samla mycket folk. Här ska växterna vara välskötta, och det ska finnas gräsytor som inbjuder till fest med mat och dryck. Gärna plats för musik och vatten gör ofta parken mer festlig.
- *Torget* är ofta centralt belägen och centrum för aktiviteter. Torget ger plats för trädgårdskultur, stadsliv och historia. Det är en social plats, ofta av mindre storlek. Här finns ofta något specifikt att titta på, som välskötta rabatter eller en fontän.

Torget bör få folk att stanna upp, aktiveras. Fler aktiviteter och ett större estetiskt värde skulle förbättra dagens torg. (Grahns, P. 1990, s. 39, 49-50).

4.14 Sammanfattning av litteraturstudie

Att miljöns form och innehåll påverkar människors upplevelser av en plats och att människor i sin tur påverkar platsen genom sitt agerande är en av miljöpsykologins grundstenar. Det finns både biologiska och kulturella arv som påverkar hur vi uppfattar en plats. Vi vill ha komplexitet, samstämmighet och mystik i en miljö. Det är viktigt med balans mellan att känna trygghet och engagemang. Skydd och utsikt är ofta önskvärt. Platser där vi fungerar bra, tycker människor om.

Det finns många olika utomhusmiljöer att mötas på. Torg stannar upp och gångar skapar rörelse, båda är viktiga mötesplatser som tillsammans bildar en livlig stad. Genom att skapa platser där flera olika funktioner samsas framkallas de bästa förutsättningarna för att olika grupper möts.

De gröna miljöerna i bebyggda områden kan delas in efter karaktär och innehåll, något som Grahns forskat om. Grahns fick fram åtta parkkaraktärer som människan föredrar mest. Övrig forskning som behandlats i uppsatsen har kommit fram till liknande resultat som Grahns och ger på så sätt en bredare bild av innehållet i respektive karaktär.

Det stadsbor generellt främst önskar få ut av ett parkbesök är att känna ro och få rekreation. Den sociala effekten är minst eftertraktad i parkmiljö även om vi har en stark längtan att möta andra. Vi tycker om att vara där andra är men vill samtidigt kunna dra oss undan till ett enskilt rum för att få ut det bästa av parken. Mötesplatser i

parkmiljö bör därför planeras med stor omsorg. Olika aktiviteter drar oss till olika parkkaraktärer.

Att planera på ett horisontellt plan är förmånligaste sättet att få folk att mötas. Det är så vi uppfattar och rör oss bäst. Att också designa efter mänsklig skala, ha få isolerande väggar och tydliga övergångszoner mellan rum skapar bra förutsättningar för att skapa en trygg känsla och därmed öppna upp för möten. Sittplatser är viktigt och då gärna längs med fasade och gränser mellan olika rum. Vatten och riklig grönska är önskvärt liksom organiska former och sköna markmaterial. Sammanfattningsvis kan man säga att det behövs stor valmöjlighet för besökarna och många olika typer av rumslighet i en park för att så många som möjligt ska känna sig välkomna. En variation av funktioner skapar goda förutsättningar för möten.

5. Resultat

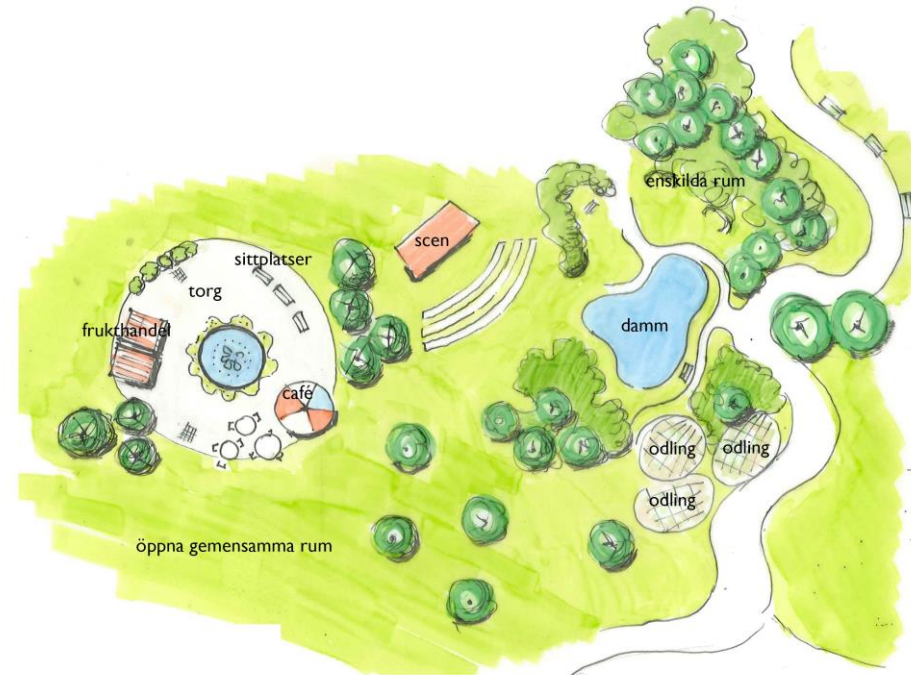
Resultatet utgår från Patrik Grahns åtta parkkaraktärer som människor föredrar mest. Övrig litteratur har sorterats, noterats och placerats inom passande parkkaraktär. Samtlig litteratur har fått stå som grund till förslagen till utformningen. Resultatet gestaltas i 11 konceptskisser.

Karaktärerna parades ihop två och två efter liknande innehåll: *skydd* och *utsikt*, *rofylld* och *rymd*, *natur* och *artrik*, *social* och *kultur*. Konceptskisserna bör ses som ett antal förslag på vad som kan skapa ett mervärde till odlingsplatsen. Tidigt insågs att karaktärer och funktioner i en offentlig miljö lätt flätas in i varandra. En park bör innehålla många olika element som kan härledas till flera funktioner och det finns oändligt med kombinationer.

Konceptskiss 1 – Kultur/social/rofylld

Odling i parkmiljö

Enligt miljöpsykologiska studier, till exempel *Kaplan och Kaplans preferensmodell*, är uppskattade miljöer de där människor fungerar bra. Platser vi gillar har god tillgång på vatten och mat och ger skydd, trygghet och överblick. Genom att gestalta en park (Figur 11), som i ett fysiskt och estetiskt samspel innehåller vattenmiljöer, odlingslotter och större öppna ytor med riklig växtlighet, skapas miljöer som tillfredsställer dessa behov. Det är även viktigt att skapa mindre rum i rummet, där besökaren kan få, utan störande distraktioner, vara ensam med naturen och återhämta sig. Det är även här mindre möten och konversationer med vänner äger rum.

Figur 11. Odling i parkmiljö. Flera olika funktioner och element får folk att mötas (Illustration: Maria Kaneberg 2013-05-20).

Konceptskiss 2 – Kultur/social

Odling längs med promenadstråk

Att som i konceptskiss 2 (Figur 12) skapa vackra gångstråk i längs med odlingslotter, genom parken kan man få folk att ta parkvägen till affären. Som Gehl påpekat gynnar gångstråk möten. Då parkbesökaren gärna kombinerar nytta med nöje skulle ett gångstråk genom parken bli ett möjligt val, om den leder till nyttigheter som butiker. Genom att skapa goda förutsättningar för både nödvändiga och möjliga aktiviteter blir sociala aktiviteter en direkt följd, också enligt Gehl. Som Carmona tog upp gör böjda gångar med rytm och förändringar promenaden mer intressant och man glömmer tid och rum. Man är i nuet. Att placera fina planteringar och odlingslotter längs med gången är ett sätt att skapa intresse. Detta kan även, som Gehl påpekat, tillfredsställa luktsinnet, som är mycket kort. Vi uppfattar saker bäst på nära avstånd då det är lättare att både se helhet och detaljer. Därför kan odlingslotter intill gången vara ett sätt att öppna upp för intresse och engagemang hos förbipasserande. Att planera för doftupplevelser höjer värdet av en plats och besökaren blir mer uppmärksam i tillvaron.

Figur 12. Odling längs med promenadstråk är ett effektivt sätt att skapa ett flöde av folk nära odlingarna (Illustration: Maria Kaneberg, 2013-05-20).

Konceptskiss 3 – Kultur/social

Park med torgaktiviteter

Genom att som i konceptskiss 3 (Figur 13) skapa gröna miljöer med stora valmöjligheter, möjlighet till sysselsättning och fri uppsikt, skapas känsla av tillhörighet för flera och en social mångfald, enligt Berglund & Jergeby. Då gröna miljöer ofta söks när man vill hitta lugn och en stund för sig själv är inte mötesplats den självklara funktionen i parken. För att få människor att röra sig in mot parken och mötas skulle ett alternativ vara att skapa en öppen plats, ett torg i mitten. Torget får folk att stanna upp och ska innehålla aktiviteter och funktioner som drar människor till varandra, som Berglund & Jergeby tar upp. Aktiviteter som innebär att man dras till andra människor skulle kunna vara en scen, ett kafé eller marknader.

Målet är att få folk att gå in i parken, även de som inte går dit för att odla. Känner människor sig inbjudna skapas trygghetskänsla, det är därför viktigt att skapa parkmiljöer där flera olika grupper kan känna tillhörighet. Ju fler grupper och funktioner som samlas desto bättre förutsättningar för integration. Då människor helst, enligt bland annat Grahn, vill uppleva det *rofyllda* i en park kan de behoven bli en krock med stora sociala platserna där folk ska mötas. *Social* parkkaraktär är det vi efterfrågar minst. Därför är det viktigt att skapa valmöjligheter, parken får inte förlora de intima delarna.

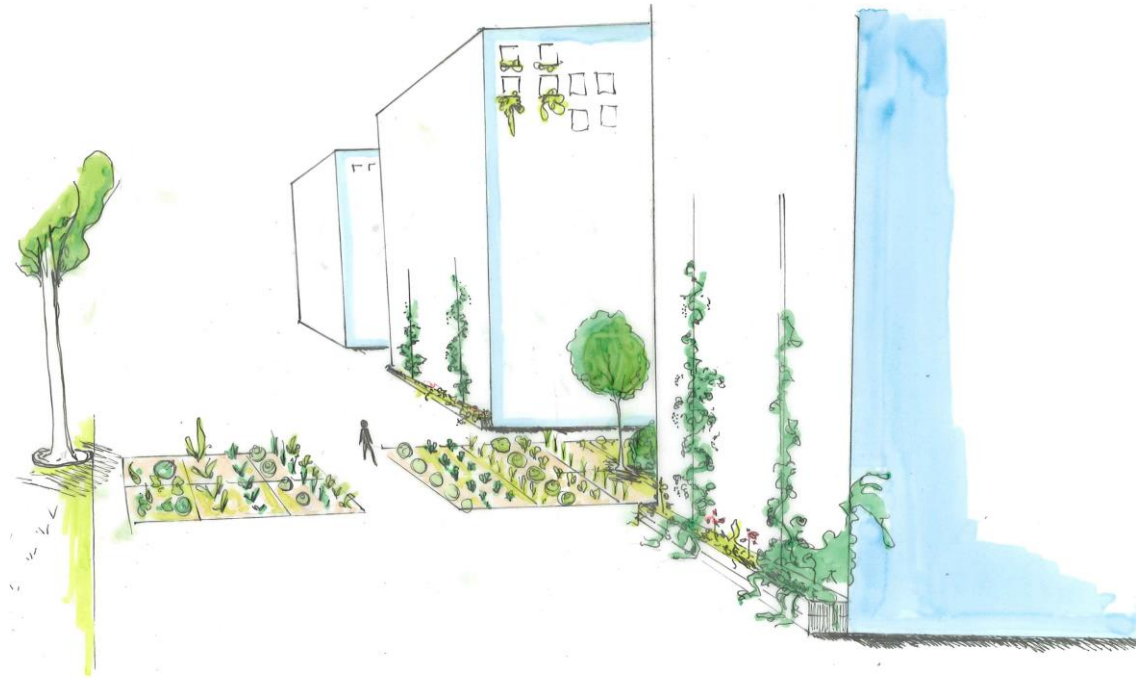
Figur 13. Park med torgaktiviteter. Att ha torg med odling mitt i parken får olika människor att samlas (Illustration: Maria Kaneberg, 2013-05-20).

Konceptskiss 4 – Kultur/social

Odling i anslutning till bostaden

Sociala aktiviteter där man knyter kontakt med främmande människor sker oftast i privata eller semiprivata sfärer som Grahn påpekat. Om stadsodlingen ska vara det sociala projekt som ofta är tanken, även för de som inte odlar, borde placeringen vara i anslutning till bostäder. Detta skulle kunna ske längs med fasader eller på bostadsgårdar, som i konceptskiss 4 (Figur 14). Odlingen kan på så sätt bli en trygg och inbjudande övergångszon från det privata till det offentliga, som enligt Gehl är så viktig att fokusera på, och på så sätt leda boende vidare in i parken.

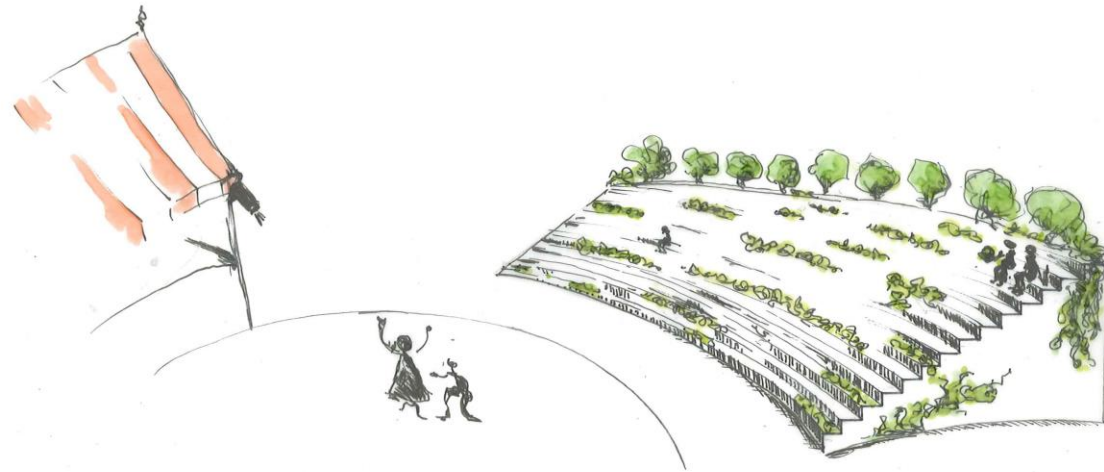

Figur 14. Odling i anslutning till bostaden skapar goda förutsättningar till umgänge mellan grannar (Illustration: Maria Kaneberg, 2013-05-20).

Konceptskiss 5 –Kultur/social

Amfiteatern

En annan idé är som att i konceptskiss 5, bygga en amfiteater, efter Gehls teorier. Trappavsatserna är kombinerade sittplatser och odlingslotter. Längst ned i mitten placeras en scen. En plats med bra överblick som kan samla många olika funktioner, allt från scenframträdanden till odlingsprojekt och umgänge. Sittplatser med utsikt mot andra människor är de som används mest, enligt Gehl.

Figur 15. Amfiteatern. Odling och teater samlar många människor (Illustration: Maria Kaneberg, 2013-05-20).

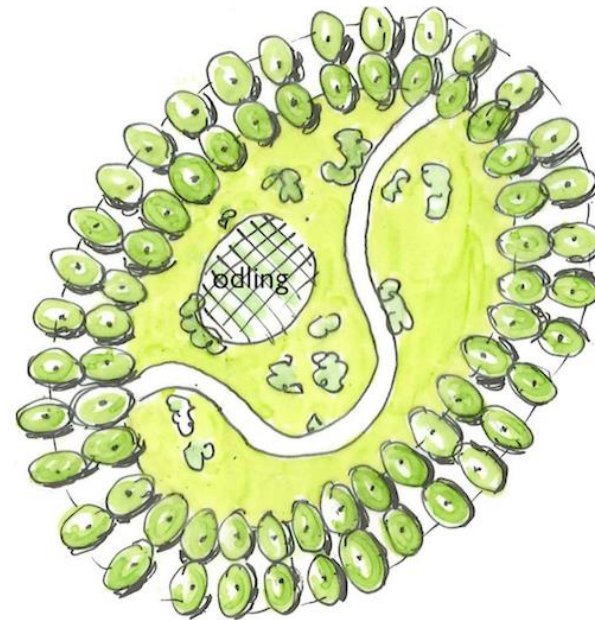
Konceptskiss 6 – Skydd/utsikt

Skogsbrynet

Trygghet och utsikt är två huvudbehov på offentliga platser, enligt flera teoretiker, bland andra Kaplan och Kaplan, Grahn, Gehl och Berglund & Jergeby. Det är egentligen motsägelsefulla önskemål och inte helt enkelt att gestalta. Skogsbrynet kan vara en bra utgångspunkt. Som i konceptskiss 6 (figur 16 och 17), när parken är en stor öppen yta med en allé runt om, kan människor välja att stanna i skydd under träden och ha god utsikt eller röra sig mot mitten och aktiveras, i till exempel odling, möten eller motion. Man stannar gärna i övergångszoner och går helst inte över torg, enligt Gehl. Om avstånden inte är för stora och om gångar och växtlighet skapar rumslighet blir torget inte en lika exponerande plats.

Figur 16. Skogsbrynet (Illustration: Maria Kaneberg, 2013-05-20).

Figur 17. Skogsbrynet skapar både skydd och utsikt (Illustration: Maria Kaneberg, 2013-05-20).

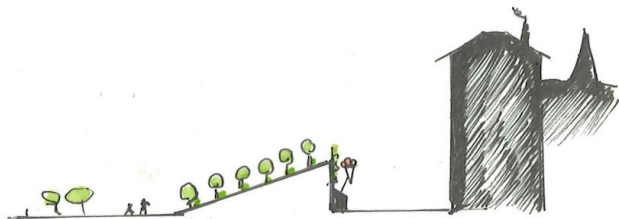
Konceptskiss 7 – Skydd/utsikt

Odlingsmoduler som skärmar av

Som Grahn noterat påverkar psykiska tillstånd vilken sorts park som efterfrågas. Därför är det viktigt att skapa något för alla. Kanske kan ett alternativ vara som i konceptskiss 7 (figur 18), där odlingsmoduler på ena sidan är till för stadsodlingen och på andra sidan skapar mindre rum där besökaren kan vara för sig själv och få lugn. Kontakt – isolation. För att få folk att mötas bör man inte ha väggar. Men rumslighet och väggar kan vara bra för att skapa den trygghet som ofta efterfrågas i parkmiljö.

Figur 18. Odlingsmoduler kan skapa två helt olika stämningar på liten yta (Illustration: Maria Kaneberg, 2013-05-20).

Fig

ur 19. Odling i ramp kan innehålla andra aktiviteter under (Ill. Maria Kaneberg, 2013-05-20).

Konceptskiss 8 och 9 - Skydd/utsikt

Odling i ramp och backe

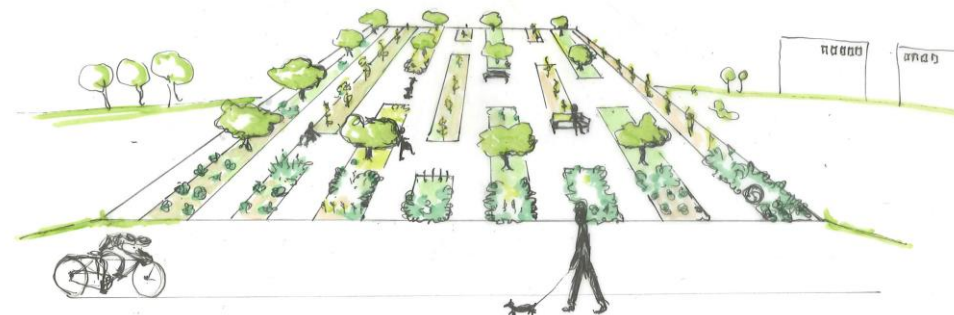
Då människor uppfattar bäst på det horisontella planet och då vi ogärna rör oss i trappor upp och ner, enligt Grahn's studier, är ett plan med flera aktiviteter bästa förutsättningen för att få olika grupper att mötas. Men då utsikt och skydd är biologiska önskemål för en trivsamt plats skulle en ramp eller backe vara en bra lösning. Rörelse upp och ner sker lättare i ramper än i trappor och vi får god utsikt över andra. Odlingen skulle kunna vara placerad som i konceptskiss 8 (Figur 19 och 22), och på så sätt skapa små intima rum i backen. Ett annat alternativ är att placera odlingen centralt längst ned i backen, som i konceptskiss 9 (Figur 21), och kan då betraktas av många. Att se vad andra gör är ett sätt att locka fler att aktiveras.

Figur 20. En pampig ramp fungerar som sittplats med utsikt och blomsterrabatter, vid Stapelbäddsparken i Malmö (Foto: Maria Kaneberg, 2013-05-11).

Figur 21. Odling i backe skapar utblick och är lätt att ta sig till (Illustration: Maria Kaneberg, 2013-05-20).

Figur 22. Odling i ramp med stadsodling i skapar små intima rum (Illustration: Maria Kaneberg, 2013-05-20).

Konceptskiss 10 – Rofylld/rymd

Integrerad odling i naturlig parkmiljö

Naturliga nedtonade intryck skapar lugn, enligt Grahn. Efter parkkaraktärerna *rofylld* och *rymd* gjordes konceptskiss 10 (Figur 23). Vatten, växtlighet och få störande moment skapar en lugn och trygg plats för den som behöver återhämtning. Här skulle stadsodlingen kunna vara i form av fruktträd och bärbuskar som är helt integrerade med parken. Skötseln är inte lika intensiv som med grönsaker och intrycket bli mer enhetligt och smälter väl samman med omgivningen.

Figur 23. Integrerad odling skapar en rofylld och användbar plats (Illustration: Maria Kaneberg, 2013-05-20).

Konceptskiss 11 – Natur/artrik

Den vilda ätbara parken

Är den *robusta*, ofärdiga och naturlika parken möjlig i stadsmiljö? Behövs större arealer? Kan en stadspark få naturens former? Då Upplands Väsby redan har stor tillgång till natur som skogar och sjöar i sin omgivning, är kanske inte den naturlika parken det intressantaste gestaltningsförslaget i Väsby centrum. Men som koncept ser jag inga hinder att försöka skapa ett grönt rum i urban miljö med naturen som förebild (Figur 24). Dessutom skulle väldigt mycket kunna vara ätbart, som växer naturligt i vår natur. Det blir en skarp, levande kontrast till stadens starka former och färdiga struktur. Vårt släktskap med naturen gör att naturens former tilltalar oss, enligt teorin *Biophilia*.

Figur 24. Den vilda ätbara parken kan finnas mitt i staden (Illustration: Maria Kaneberg, 2013-05-20).

Allmänna riktlinjer vid utformningen

Viktigt är att skapa en grön miljö som kan ha ett värde hela året om. Därför finns en poäng att noga fundera på formgivningen och integrera stadsodling med andra planteringar som vintergröna buskar eller andra lignoser med starkt prydnadsvärde alla säsonger. Att vara noggrann med belysningen kan skapa en trygg och inbjudande atmosfär även kvälls- och vintertid. Det skapar möjligheter att njuta av platsen och andras arbete när ingen annan är där, så som människan gärna gör, enligt Grahn, betrakta utan att själv bli betraktad.

Då Upplands Väsby har flera större trafikleder som korsar kommunen måste stadsplaneringen förhålla sig till och försöka motverka störande buller. Kanske kan odlingsmoduler vara ett sätt att skapa ljudisolerande och estetiska väggar. Topografins förändringar är ett effektivt sätt att minska buller, enligt Grahn.

Organiska former, vatten, höga träd är bra element som skapar trygghet och välbefinnande.

Det är viktigt med mycket sittplatser. Det öppnar upp för aktivitet och gör en plats mer attraktiv. Sittplatserna ska placeras så de har skydd i ryggen.

6. Diskussion

6.1 Går det att kombinera stadsodlingens kvaliteter med parkens och samtidigt få människor att mötas?

Skapar konceptskisserna fler möten mellan grupper? Genom att kombinera flera funktioner och tillfredsställa fler behov på samma yta skapas förutsättningar för många olika människor att mötas. Dessutom kan kombinationen av funktioner innebära att människor får upp ögonen och blir intresserade för sådant som tidigare varit obekant och främmande, som till exempel odling. Det estetiskt tilltalande kan också vara ett medel att övertyga oinvidiga om stadsodlingens fördelar. Kombination av aktiviteter och funktioner verkar vara det allra viktigaste i framställandet av en fungerande parkmiljö.

Att det finns många möjligheter till gestaltning av stadsodling är tydligt. Resultaten lägger stor vikt vid redan kända parkkvaliteter. Kvaliteter som får besökaren att må så bra som möjligt och som både skapar intimitet och öppnar upp för möten mellan människor. Stadsodlingen får bli en del av parken mot att det görs på parkens villkor. Ibland talar parkens och stadsodlingens kvaliteter emot varandra och det är främst de delar av parken som redan används till aktivitet som odlingen kan ha en självklar funktion. De delar av parken som söks upp när man vill vara för sig själv och finna ro har svårare att stå sida vid sida med stadsodlingsprojekt. Dock är det möjligt, som i konceptskisserna 8, 9, 10 och 11.

I verkliga projekt där stadsodling kombineras med park har det ofta planerats för många olika sociala mötesplatser. Några stadsodlingsexempel är *Slottsträdgården* och *Katrinetorp Landeri* i Malmö, *Rosendals trädgårdar* på Djurgården i Stockholm och *Vintervikens trädgård*, i Gröndal i Stockholm. Samtliga odlingar är placerade i anslutning till naturlika trädgårdar eller större parker där motion och promenadstråk har stort fokus. Dessutom finns kafé, konferens och scen intill som får många olika människor att träffas. Här sköts odlingen av organisationer och verksamheter. Dessa odlingar får en mer offentlig karaktär och det kan finnas en större öppenhet och mer serviceinriktad inställning till besökare. Att placera odlingar i idylliska miljöer, blandat med vackra perennplanteringar intill kaféer verkar vara ett gångbart koncept för den sociale brukaren. Den som vill vara för sig själv, går nog hellre in i naturen än bland odlingarna. Den radikale, spontane stadsodlaren som gör rebelliska planteringar har inte heller sin plats här.

6.2 Ger gestaltningen ett mervärde av stadsodling för brukare som inte odlar eller äter av det odlade?

Vad blir då svaret på frågeställningen? Om utformningen är vacker och omsorgsfullt planerad blir platsen en upplevelse och ett mervärde för icke odlade besökare. Om odlingen har fler funktioner, som till exempel fungerar avskärmande, skapas också ett mervärde. Om omgivningarna runt odlingen har tagit hänsyn till parkens kvaliteter blir platsen mer värdefull.

I gestaltningarna kom två frågor upp. Ska stadsodlingen vara integrerad med övrig natur eller ska den vara placerad på en definierad plats i parken? Genom att integrera stadsodlingen med perennplanteringar, längs med gångar, vid kaféer kan andra parkbesökare lättare komma nära, blandas med och känna sig

inbjudna i odlingsmiljöer. Odlingen kan också få ett mer estetiskt värde och locka flera och på så sätt bli en mötesplats mellan grupper. Kanske finns en risk att människor väljer en annan väg om man verkligen inte vill blanda sig med odlade människor. Om odlingen är väl integrerad i verklig natur kan möjligtvis stadsodlingen få ytterligare värden. Det kan få oss att åter inse naturen som grundförutsättning för vår överlevnad. Om vår närmiljö är ätbar kan det ha en pedagogisk funktion för många utan att de känner socialt och arbetsamt ansvar.

Om odlingen däremot är placerad i en del av parken blir vägarna förbi inte lika självklara. Men då kan också parkbesökare själva få välja att betrakta aktiviteter och tvingas inte på så sätt att vara en del av det. Människor gillar att betrakta utan att själva bli betraktade och därför kan denna lösning också vara ett alternativ även om det inte är lika självklar som ett sätt att få folk att mötas.

Att kombinera olika växtmaterial, både prydnadsväxter och ätbara grödor och att kombinera estetiskt tilltalande former med stadsodling och andra funktioner kan vara ett sätt att nå fram till ett ökat mervärde av platsen.

6.3 Slutsatser från diskussionen

Människor i stadsmiljö har behov av naturen och gröna miljöer. Parken har en viktig roll i ett urbant liv. Det finns många olika parkmiljöer och det verkar vara omöjligt att varje grön yta innehåller allt. Att däremot vara medveten om dess olika värden infrias större möjlighet att skapa platser som tillfredsställer många.

Att stadsodling är ett socialt projekt finns det flera bevis för. Då stadsodling främst innebär ”bonding” inom gruppen som odlar krävs dock en försiktighet i att utnyttja offentliga platser. Hur får andra

människor som inte odlar del av platsen? Odling i parkmiljö kan både berika och störa andra. I projekt som Väsby Labs och i enlighet med Upplands Väsby:s riktlinjer och Regeringens mål för en hållbar stadsutveckling är det en viktig aspekt att se till allas behov och förutsättningar. Då ett gemensamt grundläggande mål är att skapa en bred befolkningsstruktur och goda boendeförhållanden för många är det oerhört viktigt att veta vilka konsekvenser olika utnyttjanden av stadens offentliga rum får. Att ha kunskap om parkens värden och utveckla stadsodlingsprojekt med konceptskisserna som underlag kan skapa goda förutsättningar för att lyckas skapa ökat mervärde av platsen.

6.4 Hur har den valda metoden påverkat resultatet?

I startskedet av denna arbetsprocess fanns idéer om att göra platsanalyser av Upplands Väsby och gruppintervjuer med invånare i kommunen som metod för att diskutera uppsatsens frågeställning. På detta sätt skulle det möjliggöra ett resultat specifikt för Upplands Väsby. Dessutom skulle det följa kommunens ambition att ha en god dialog med de boende. Inom ramen för kandidatuppsats skulle dock en sådan kombination tillsammans med litteraturstudie bli ett alltför omfattande arbete för att kunna ge ett tillfredsställande resultat. Eftersom Väsby Labs har som målsättning att fungera som prototyp för framtida städer internationellt togs beslutet att endast göra en litteraturstudie. Genom att ha tidigare forskning som grund kan framtida val inom kommunen få större förutsättningar att fungera som prototyp för framtida städer. Då Väsby Labs redan på egen hand arbetar mycket med medborgardialog kan litteraturstudien bli ett viktigt komplement.

Att kategorisera olika parkkaraktärer utifrån tidigare forskning om parkens betydelse för stadsmänniskor skapades en tydlig

språngbräda för designprocessen. Emedan designprocessen utvecklades som resultat av litteraturstudien blev den konceptuell och skissartad. Istället för att göra ett enda genomarbetat förslag specifikt för Upplands Väsby gjordes ett antal konceptskisser som istället bör fungera som ett underlag. Detta tillvägagångssätt är inte låst vid en lösning och tillåter andra faktorer, så som medborgardialog, att få spela en roll i framtida utformning. Dessutom kan designprocessen och konceptskisserna på så sätt även fungera som prototyp för framtida städer.

6.5 Hur har materialet påverkat resultatet och eventuella felkällor?

Som tidigare nämnts har inte ambitionen varit att täcka in precis alla teorier inom miljöpsykologi. Valet av litteratur har däremot grundats på vad som ansetts relevant för frågeställningen och med park och mötesplats som fokusämnen. Att använda tryckta vetenskapliga källor är både en säker och riskabel strategi. Säker på så sätt att det finns goda grunder för sanningshalten och seriositeten i referenserna. Riskabel på så sätt att källorna har genomgått en lång, tidskrävande process innan de gick i tryck, vilket kan leda till föråldrade resultat. Nya utvecklingar ger nya förutsättningar och slutsatser.

Då den valda litteraturen, i flera fall, är en eller ett par decennier gammal, skulle den kunna behöva kompletteras med nyare forskning för att få säkrare resultat. Dock märktes det tidigt att den valda litteraturen är av sådan tyngd även i dagens forskning och av så pass allmänmänsklig karaktär att den anses relevant för detta ämne.

7. Källförteckning

- Bell, P. A. et al (2001). *Environmental Psychology*. 5. ed. Orlando: Harcourt College Publishers.
- Berglund, U., Jergeby, U., (1998). *Stadsrum människorum – att planera för livet mellan husen* (Stad & Land nr 153). T-skrift Nr 8 Stockholm: Bygghälsningsrådet.
- Bergquist, M., Jarlov, L., (1989). *Kolonistuga hemmavid. Utvärdering av Lövkojan – en närkoloni i Göteborg. Göteborg: Chalmers Tekniska Högskola (Avdelningen för Bostadsplanering, Arkitektursektionen, R 1988:5).*
- Carmona, M. et al, (2010). *Public places – Urban spaces – The dimensions of urban design* [Elektronisk]. 2.ed. Oxford: Architectural Press, Elsevier. Tillgänglig: Ebrary. [2013-04-19]
- Delshammar et al (2012). *Stadsodling – Reflektioner och perspektiv från SLU Alnarp*. Alnarp: Sveriges Lantbruksuniversitet. (Landskap, trädgård, jordbruk, Rapportserie 2012:31) Tillgänglig: http://pub.epsilon.slu.se/10061/7/delshammar_et_al_130328.pdf (2013-04-03)
- Gehl, J (2006) *Life between buildings*. 6. ed. Köpenhamn: Arkitektens forlag.
- Grahn, P. (1986). *Grönplanering för människor*. Sveriges Lantbruksuniversitet. Institutionen för Landskapsplanering (Examensarbete, Stad & Land 1986:44)
- Grahn, P. (1990). Parks to develop in. I: Sorte, G., J. (1990). *Parks for the future*. Alnarp: Movium i samarbete med Institutionen för Landskapsplanering (Stad & Land nr.85), s. 27-50.
- Grahn, P., Ottosson, Å. (2010). *Alnarpsmetoden Trädgårdsterapi*. Stockholm: Bokförlaget Bonnier Existens.
- Grahn, P., Stigsdotter, U. (2010). The relationship between perceived sensory dimensions of urban green space and stress recovery. I: Rodiek, J. E. (2010). *Landscape and Urban Planning*. [elektronisk] Amsterdam: Elsevier (V 94) s. 264-275. Tillgänglig: Elsevier SD Freedom Collection [2013-05-02].
- Johansson, M., Küller, M., (2005). *Svensk miljöpsykologi*. Lund: Studentlitteratur
- Steg, L., Berg, A. E., van den, de Grooth, J., I., M. (2013). *Environmental psychology – an introduction*. West Sussex: BPS Blackwell, the British Psychological Society and John Wiley & Sons, Ltd.
- Regeringens skrivelse (2005). *Strategiska utmaningar – En vidareutveckling av svensk strategi för hållbar utveckling*. Harpsund: Miljö och samhällsbyggnadsdepartementet, Sveriges Regering (Skr: 2005/06:126) Tillgänglig: <http://www.regeringen.se/sb/d/108/a/60692> (2013-05-15).
- World Health Organisation (2013). *Nutrition, Food Security*. <http://www.emro.who.int/nutrition/food-security/food-security.html> [2013-05-16]
- Kommunstyrelsen Upplands Väsby (2005) ”Den moderna

småstaden” - Framtidens Upplands Väsby. Upplands Väsby: kommunstyrelsen. Tillgänglig:
<http://www.upplandsvasby.se/download/18.516c001c12e5d20c18b80004484/Kommunplanen.pdf> (2013-05-15)

Nils Odén, stadsträdgårdsmästare Upplands Väsby kommun (2013-04-18), mailkonversation (mail/muntligt).

Upplands Väsby kommun (2011-10-25) *Väsby skapar framtidens stad – Lab 1: Väsby Expo 2015*.
http://www.mynewsdesk.com/se/pressroom/upplands_vasby_kommun/pressrelease/view/vaesby-skapar-framtidens-stad-lab-1-vaesby-expo-2015-697467 [2013-05-15]

Upplands Väsby kommun (2013-04-24) *Planbeskrivning, plankarta och illustrationsplan Fyrklövern* [online] tillgänglig via:
<http://www.upplandsvasby.se/2/samhallsutveckling-trafik-och-teknik/kommunens-planarbete/detaljplaner-pagaende/fyrklovern-1.html> [2013-05-28]. Copyright Upplands Väsby kommun.